

Caert Thresoor

De Groninger provincie-
wandkaart van
Theodorus Beckeringh

De Waterstaatskaart van
Nederland, 1865-1992

Waarom Joan Blaeu de
opdracht van zijn kaart
van Perzië wijzigde

24
2005 - 4

Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie

P.J. KIPP

RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 2516010

Archivering, conservering en restauratie van kaarten en collecties

- Conservering en restauratie van kaarten met behoud van authenticiteit
- Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk
- Vervaardiging van zuurvrije dozen
- Beschrijving en restauratie van tekeningen, kaarten, atlanten, reisverslagen, boeken etc.
- Doen van onderzoek en maken van een inventaris of catalogus van kleine collecties

Restauratie-Atelier Helmond bv

Restauratie en conservering van papier, leer en perkament

- Boeken, in leer en perkament
- Charters en zegels
- Prenten en tekeningen
- Kaarten en affiches
- Massaconservering
- Inbinden van rapporten en tijdschriften

Ondersteuning bij calamiteiten

- Brand- en waterschade
- Schimmelbestrijding
- Uw rechtstreekse partner voor gammastraling

24 uur bereikbaar op: +31 (0)6 - 53 65 00 07
Tijdens kantooruren: +31 (0)492 - 55 39 90

Uw waardevolle documenten gaan bij ons door vakkundige handen.

Panovenweg 40, 5708 HR Helmond (NL)
Tel.: +31 (0)492 - 55 39 90
Fax: +31 (0)492 - 55 24 42

E-mail: info@restauratie-atelierhelmond.nl
internet: www.restauratie-atelierhelmond.nl

CAERT-THRESOOR

INHOUD 24STE JAARGANG 2005, NR. 4

Willem G. Doornbos De Groninger provincie-wandkaart van Theodorus Beckerlingh	105
Maili Blauw 'Eene aanschouwelijke voorstelling van den waterstaat'. De Waterstaatskaart van Nederland, 1865-1992	112
Peter van der Krogt Waarom Joan Blaeu de opdracht van zijn kaart van Perzië wijzigde	124
@ la Carte	120
Varia Cartographica	121
Bespreking	126
Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven	127
Overzicht inhoud 24ste jaargang 2005	128

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

Redactie

Dr. Patricia Alkoven, dr. Henk Deys, Capt. Hans Kok
dr. Peter van der Krogt, drs. Sjoerd de Meer, drs. Wanita Resida,
drs. Lida Ruitinga, ing. Henk Schipper, drs. Martijn Storms.
Correctie summaries: Francis Herbert (Londen)

Internet

<http://www.maphist.nl/ct> (inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs, enzovoort).

Secretariaat en Stichting Ondersteuning Caert-Thresoor
H. Schipper, Faculteit Geowetenschappen, Postbus 80.115,
3508 TC Utrecht; e-mail: redactie-ct@maphist.nl
Stichting Ondersteuning *Caert-Thresoor*: ABN Amro te Lisse
Rek.nr.: 53.33.43.798
SOC postadres: p/a J.D.A. Kok, Poelwaai 15, 2162 HA Lisse

Abonnementen en administratie

M.i.v. 2006:

Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers)
€ 23,00; België € 27,00; buitenland € 35,00.
Losse nummers € 8,00.

Betaling EU-landen middels bankoverschrijving.

Overige landen d.m.v. Visa of Mastercard

Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan:

Caert-Thresoor, Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn,
telefoon 0172-444667, fax 0172-440209,
e-mail: info@drukkerij-vis.nl

Postbank 5253901

IBAN: NL02PSTB 0005253901

SWIFT/BIC: PSTBNL21

ISSN 0167-4994

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Op aanvraag.

Afbeelding omslag

Fragment van de 'Kaart van het stadsdistrict van het eiland Curaçao in 1909 opgenomen door J.V.D. Werbata'.

Willem G. Doornbos

De Groninger provincie-wandkaart van Theodorus Beckeringh

De in 1781 uitgegeven Beckeringh-kaart wordt beschouwd als één van de fraaiste wandkaarten van de provincie Groningen. Hij is samengesteld uit vier op olifantspapier gedrukte bladen en meet 105 bij 135 cm. De kaart is vooral aantrekkelijk vanwege de cartouches en de afbeeldingen van de borgen, lokale kasteeltjes, die rond drie zijden van de kaart (links, rechts en onder) een kader vormen. De uitgave is deels gebaseerd op ouder kaartmateriaal, met vele aanvullingen van de hand van Beckeringh zelf, die de gehele provincie Groningen had afgereisd om nieuwe metingen te verrichten. Het was overigens niet de eerste Groninger wandkaart: die eer was weggelegd voor de Coenders-kaart, die ruim honderd jaar daarvoor verscheen.¹ Dit artikel bevat nieuwe gegevens en vult een eerder verschenen publicatie inzake de Beckeringh-kaart aan.

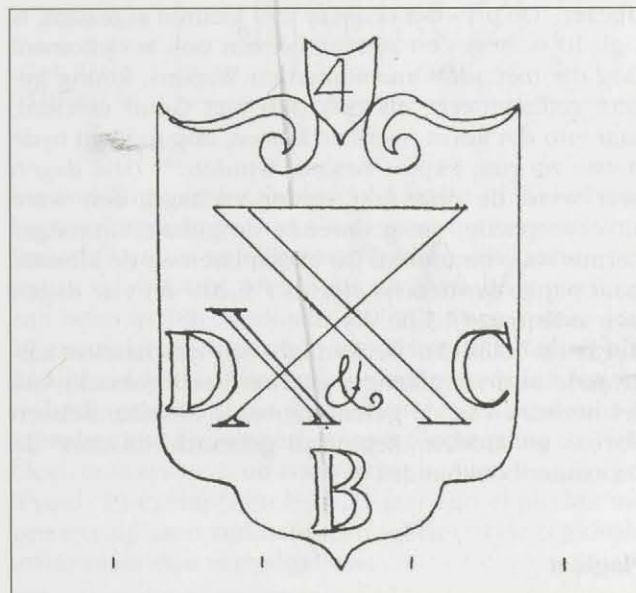
In de *Groningse Volksalmanak* van 1988 is door J. Molema aandacht geschonken aan deze Beckeringh-kaart.² Uitgebreid komt in dit interessante en lezenswaardige stuk de geschiedenis en vooral de totstandkoming van de kaart ter sprake. Op drie punten kan ik dit artikel hier aanvullen. Ten eerste de gang van zaken rondom de distributie van deze kaart, die in Molema's artikel onderbelicht bleef. Ten tweede een verdere nuancering met betrekking tot de Duitse handelaar die enkele jaren nadat Beckeringh zijn wandkaart had uitgegeven, verkleinde exemplaren ervan in omloop bracht: de 'plagiaris'. Deze situatie lag toch ietwat anders dan Molema suggereert. Ten derde wordt het Beckeringh-verhaal vervolgd vanaf het moment dat de auteur het spoor bijster raakte, dat is vanaf 1 oktober 1828, toen de vier koperplaten en de 95 daarbijbehorende afdrukken werden verkocht.

Molema vermoedde dat de platen opnieuw zijn (her)gebruikt, nadat deze waren afgeslepen. Dat is inderdaad het geval geweest, maar pas nadat een tweede oplage was verschenen. En hier raakt zijn artikel mijn eigen onderzoek: de studie naar het Groninger boekdrukkersgeslacht Oomkens. Jan Oomkens II bleek namelijk de koper van de Beckeringh-kaart mét het kopijrecht (copyright) geweest te zijn.³

In feite is het navolgende een kleine voorstudie ten behoeve van een nog te verschijnen monografie over het stad-Groninger boekdrukkersgeslacht Oomkens. In die publicatie zal tevens het complete fonds van de diverse leden van dit belangrijke boekdrukkersgeslacht worden opgenomen. In dit artikel zal worden aangetoond dat Oomkens III⁴ een tweede druk van de Beckeringh-kaart in omloop heeft gebracht.⁵

Een Beckeringh-kaart is een kostbaar bezit. Een goed exemplaar kost in de handel al gauw 4.000 tot 8.000 Euro, een afgezet of twewel ingekleurd exemplaar een veelvoud daarvan.⁶ Voor een eventuele aanschaf is het uiteraard zaak om te weten in wat voor staat de kaart verkeert, maar ook of het een eerste druk uit 1781 of een latere tweede druk betreft.

Willem G. Doornbos (1962) doet onderzoek naar het Groninger boek tussen 1500 en 1900. Hij is tevens redacteur van de serie Groninger Bronnen en Toegangen. Momenteel werkt hij aan een uitgave inzake het uitgevergeslacht Oomkens.

1. Watermerk Blauw (Churchill, W.A., *Watermarks*, nr. 194).

Na deze korte inleiding wordt het tijd ons te richten op de feiten.

Distributie

In de tweede helft van de jaren zeventig van de achttiende eeuw werkte Beckeringh aan zijn wandkaart, die ten slotte in 1781 verscheen.⁷ De distributie hiervan had Beckeringh uitbesteed. Dit blijkt uit de advertentie van 9 februari 1781 waarin door Lubbartus Huisinh te Groningen (samen met Covens en Mortier en Covens junior te Amsterdam) werd aangekondigd de komst van 'eene Nieuwe Nauwkeurige, en zeer uitvoerige Geographische KAART der PROVINCIE GRONINGEN en OMMELANDEN, benevens DE HEERLYKHEID WESTERWOLDE, van Nieuws opgenomen en naar de tegenwoordige gesteldheid des Lands verbeetert en considerabel vermeerderd, omgeeven met

eene sierlyken rand van Adelyke Landgebouwen in de Ommelanden, en eenige andere in de Jurisdiction der Stad Groningen geleege, na de originelen nieuws getekent, en een heerlyk Prospect der Stad Groningen'. De kaart zou aan de voornaamste kunst- en kaart-handelaren in de Republiek in commissie worden toegezonden.⁸ Huisinh was in deze periode een van de belangrijkste boekhandelaren van de stad Groningen en Covens en Mortier waren sterk gespecialiseerd in het kaartbedrijf.

De publicatie liet echter nog even op zich wachten, waarschijnlijk veroorzaakt door de strenge winter van dat jaar. In de advertentie werd hierop ook gezinspeeld: de kaart zou in maart 1781 verschijnen 'by open Water'. Dit geschiedde echter pas medio juli. Er is dan sprake van 'weinig Proefdrukken' die f 12,50 per stuk kostten; al naar gelang de grootte van het papier nam de prijs af tot f 10,50.⁹

Bijna twee jaar later, op 6 mei 1783, werd opnieuw de aandacht op de kaart gevestigd, dan belangrijk in prijs verlaagd en bij vrijwel de gehele Groninger boekhandel te koop.¹⁰ En de prijs? Van f 8,50 aflopend tot f 6,30, eventueel verhoogd met een bedrag van f 1,50 als de kaart nog op eenvoudige wijze moest worden afgezet: 'De prys der ordinair met kleuren afgezette, is 1 gl. 10 st. hoger en zyn ten eersten ook te bekomen. Dog die met alle Ornamenten en Wapens, keurig geheel geillumineert, als ook dito met Goud verciert, naar rato der konst, werk en kosten, dog moeten byde laatste soorten expres besteld worden.'¹¹ Drie dagen later werd de prijs nog verder verlaagd, een ware uitverkoopactie, die gedurende de gehele Groninger Kermis zou voortduren. De exemplaren op de kleinste maat papier kostten nu slechts f 5,20¹² en vier dagen later zelfs maar f 5,00.¹³

Het is duidelijk dat Beckeringh, om zijn kaarten landelijk te kunnen afzetten, gebruik heeft gemaakt van het netwerk van de gerenommeerde kaarthandelaren Covens en Mortier. Regionaal gebeurde dit door de Groninger boekhandel.¹⁴

Plagiaat

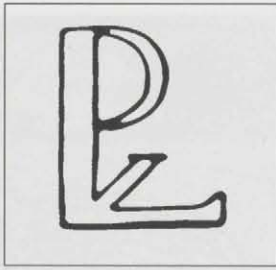
Molema beschrijft op pagina 49 in de bovengenoemde *Volksalmanak* een voorval van plagiaat inzake de kaart van Beckeringh. Hij meent de erven Homann, een uitgever te Neurenberg, te kunnen aanwijzen als de 'vreemden uit Duitsland' oftewel een buitenlandse kaartdrukker die met een geplagieerde versie van deze kaart naar Groningen kwam om die hier te verkopen. Hierbij verwijst Molema naar een advertentie van 28 september 1784, die in de *Groninger Courant* was geplaatst, én naar de uitgever Homann, voorkomende op de verkleinde kaarten. De zaak ligt echter, zoals gezegd, wat genuanceerder. De aankomst van een koopman - een zekere Boekweisser, afkomstig uit Duitsland - was de aanleiding voor Theodorus Beckeringh om de genoemde advertentie te plaatsen, waarin hij zijn rechten op de kaart verdedigde en een boete van honderd ducats claimde voor iedere overtreding. Deze Boekweisser verkocht de in het klein nagemaakte kaart van Beckeringh, ongetwijfeld de exemplaren van de erven Homann te Neurenberg.

Kort voor de plaatsing van die advertentie, op 24 september 1784, diende Beckeringh bij het stadsbestuur van de stad Groningen een rekest in. Onder verwijzing naar zijn octrooi vroeg hij om ingrijpen van het stadsbestuur, om 'desselvs goederen zo in de kraam op de markt, alsmede in dezelves logement te worden gearresteert en geïnventariseerd'. Toen al had Beckeringh de activiteiten van Boekweisser in de gaten. Het stadsbestuur wees het verzoek echter af.¹⁵ Heeft Beckeringh daarna uit wanhoop, of wellicht uit nijd, de bovengenoemde advertentie geplaatst? Of zou het een tactische zet zijn geweest, om op een listige wijze Boekweisser schrik aan te jagen?

Wat was nu de moeilijkheid? De stad Groningen had feitelijk geen zeggenschap over het octrooi van de kaartenmaker. Dat was verleend door de Staten van Stad en Lande en *niet* door het Stadsbestuur. En - wat wel eens vaker gebeurde - de Staten vergaderden op dat moment niet, en de Gedeputeerde Staten waren niet voltallig, zodat zij hierover niet mochten oordelen. Op geen enkele wijze kon Beckeringh zijn recht halen. Dat kan worden afgeleid uit het volgende rekest van Beckeringh, ingediend op 4 oktober 1784. Beckeringh had opgevangen dat de koopman Boekweisser eendaags zou vertrekken en wilde alsnog actie van de raad zien. Bij dit verzoek stelde Beckeringh zich soepeler op. De boete van 100 ducats van ieder ingevoerd exemplaar hoefde niet te worden voldaan, mits Boekweisser geen kaarten meer zou verkopen, het aantal kaarten dat was verkocht zou opgeven, de onverkochte kaarten zou afgeven en ten slotte de opbrengst van de verkochte exemplaren aan Beckeringh zou overhandigen. Ondanks al Beckeringhs inspanningen om zijn kopijrecht te verdedigen, liep dit alles op niets uit. Burgemeesters en raad bleven bij hun eerder genomen besluit. Zonder problemen kon Boekweisser de stad Groningen verlaten: op weg naar nieuwe lucratieve (kaart)handeltjes.

Jan Oomkens II en III

Zoals hierboven aangehaald, eindigde het verhaal van Molema met de veiling van 1 oktober 1828. Wat gebeurde er daarna? De gelukkige eigenaar van de platen en de afdrukken was de boekverkoper Jan Oomkens II, een telg uit een zeer belangrijk boekdrukkersgeslacht. Reeds op 7 oktober 1828 plaatste hij een advertentie, waarin hij - Oomkens II - zich als eigenaar kenbaar maakte. In plaats van voor f 14,- [sic] waren de afdrukken nu voor f 8,- te koop. Volgens Oomkens II waren de kaarten in de laatste jaren nauwelijks meer verkrijgbaar geweest.¹⁶ Vanaf dat moment adverteerde hij diverse malen in de krant om de Beckeringh-kaart onder de aandacht van het publiek te brengen.¹⁷ Ook werd deze kaart in de fondscatalogi van Oomkens II opgenomen.¹⁸ In 1835 werd een gedeelte van het fonds van deze Oomkens geveild, waaronder 30 sets van de Beckeringh-kaart, mét de vier koperen platen in een houten kistje.¹⁹ Blijkbaar is deze kavel niet verkocht, want later werd het weer in de fondscatalogi vermeld. Vanaf 1837 is er sprake van een variant: een op Vlaamsch linnen geplakte kaart, met stokken, die dus opgerold kon worden. Deze moest f 16,75 kosten.²⁰

2. Watermerk P
(UBG, PEIP, P-2).

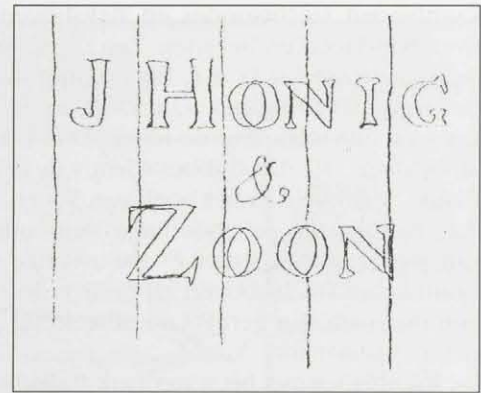
In 1845 werd de zoon - Jan Oomkens III - de eigenaar van de koperplaten en de toen nog voorhanden zijnde afdrucken. Voor een bedrag van f 56,- was hij tweeëntwintig exemplaren, met het koper, rijker geworden, aangekocht op de fondsveiling van wijlen zijn vader die op 21 en 22 juli 1845 was gehouden.²¹ Sinds 1835 waren er dus slechts 8 exemplaren verkocht.

Dan neemt Oomkens III een opmerkelijk besluit; hij kondigde ondanks de geringe verkopen van de Beckeringh-kaart een nieuwe druk aan, in een oplage van 100 exemplaren. Samen met de kadastrale kaart van de Provincie Groningen van J.H. Jappé bood hij de Beckeringh-kaart in 1848 in de *Provinciale Groninger Courant* aan. Op deze laatste kon worden ingetekend. Tot het einde van dat jaar tegen een belangrijke prijsvermindering, voor f 4,- om precies te zijn, de helft van de normale verkoopprijs! Oomkens III benadrukte de kostbaarheid van de twee aangeboden kaarten die hun plekje hadden gevonden in alle standen van de maatschappij, op openbare plaatsen, logementen, sociëteiten en koffiehuisen, 'terwijl niemand, wie hij ook zij, door eenen te hoogen prijs wordt terug gehouden'. Wat bij deze advertentie het meest in het oog springt is de vermelding, dat na de aflevering de oorspronkelijke koperen platen van de Beckeringh-kaart onbruikbaar zouden worden gemaakt, zodat een herdruk onmogelijk werd. Niet meer dan 'HONDERD EXEMPLAREN' zouden voor deze lage prijs nog worden afgeleverd.²²

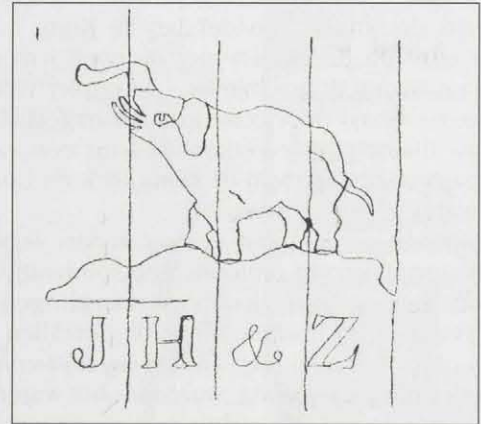
Oomkens III moest wel op zoek gaan naar nieuwe doelgroepen. De institutionele en semi-institutionele organisaties en de belangrijkste verenigingen waren natuurlijk allang voorzien van een Beckeringh-kaart, die zij niet lang na verschijning zullen hebben aangeschaft. Hangt de beperking - tot maximaal honderd exemplaren - samen met de slijtage van de koperen platen? In het algemeen kan worden aangenomen dat van een koperplaat circa 200 uitstekende, vervolgens 300 à 400 goede, en een even groot aantal van redelijke kwaliteit kunnen worden afgedrukt.²³ In 1828 waren de platen volgens de prospectus 'in een besten toestand'.²⁴

Eind december volgde in de krant nog een herinnering van deze aanbidding.²⁵ Begin januari 1849 was het dan eindelijk zover: de aanbidding was voorbij en de nieuw gedrukte Beckeringh-kaarten zouden worden afgeleverd zodra de herdruk gereed was. Rond dit tijdstip zullen ook de platen zijn vernietigd.²⁶ In 1855 bleek Oomkens III 'nog zeer weinige Exemplaren' in voorraad te hebben²⁷, en dit was in 1862 nog steeds het geval.²⁸ Daarna komt de voorraad in verschillende opeenvolgende handen. Op 30 maart 1864, bij de

3. Contra-watermerk
Honig & Zoon
(GrA, THAG
6310-6313).

4. Watermerk
Honig & Zoon
(GrA, THAG
6310-6313).

fondsveiling van J. Oomkens III kocht J.J. Doesburg, boekverkoper in de stad Groningen, het restant.²⁹ Daarna werden mondjesmaat Beckeringh-kaarten besteld c.q. verkocht. Het fonds van Doesburg werd op zijn beurt in 1867 verkocht. Er is dan nog sprake van 19 exemplaren. Koper is P. van Haren te Groningen.³⁰ En uiteindelijk - onbekend is wanneer - is het restant in bezit gekomen van de bekende boekhandelaar J. Römelingh te Groningen. Bij zijn fondsveiling in 1888 bleek er nog steeds uit voorraad te kunnen worden geleverd: 10 exemplaren.³¹ In 21 jaar zijn er slechts negen exemplaren verkocht; een teken dat de regionale markt meer dan verzadigd was.

Watermerken in de Beckeringh-kaart uit 1781

Zoals boven is aangehaald hebben de overheidsinstellingen en vooraanstaande verenigingen de Beckeringh-kaart al in een vroeg stadium aangeschaft. Dit geldt bijvoorbeeld voor het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio³², die in 1782 'een op best papier geheel illumineerde kaart deser provincie' aanschafte en aan T. Beckeringh hiervoor f 31,50 betaalde.³³ Volgens de opgave in hun overzichtscatalogus bezat de vereniging in 1831 slechts twee kaarten, waaronder inderdaad de Beckeringh-kaart: 'Kaart van de Provincie Stad en Lande, in vier bladen, op groot mediaan papier, geheel geillumineerd met goud'.³⁴ In 1879 was de situatie niet veranderd.³⁵ Onder het oude inventarisnummer P-2, onmiskenbaar het in 1782 aangeschafte exemplaar, berust de kaart tegenwoordig in de Universiteitsbibliotheek van Groningen.³⁶ Onderzoek bracht aan het licht dat twee van de vier

kaartbladen (rechtsonder en linksboven) elk twee watermerken bevatten: Een contra-watermerk met de tekst D & C Blauw, met daaronder het getal IV en het watermerk in de vorm van een huismerk met de letters D & C B (zie afbeelding 1)³⁷. De dubbel-vorm van D. & C. Blauw, afgebeeld in het boek van Voorn, geeft een indruk van de onderlinge verhoudingen van beide watermerken.³⁸ De overige twee kaartbladen (rechtsboven en linksonder) hebben de vorm van een P (zie afbeelding 3) als contra-watermerk.

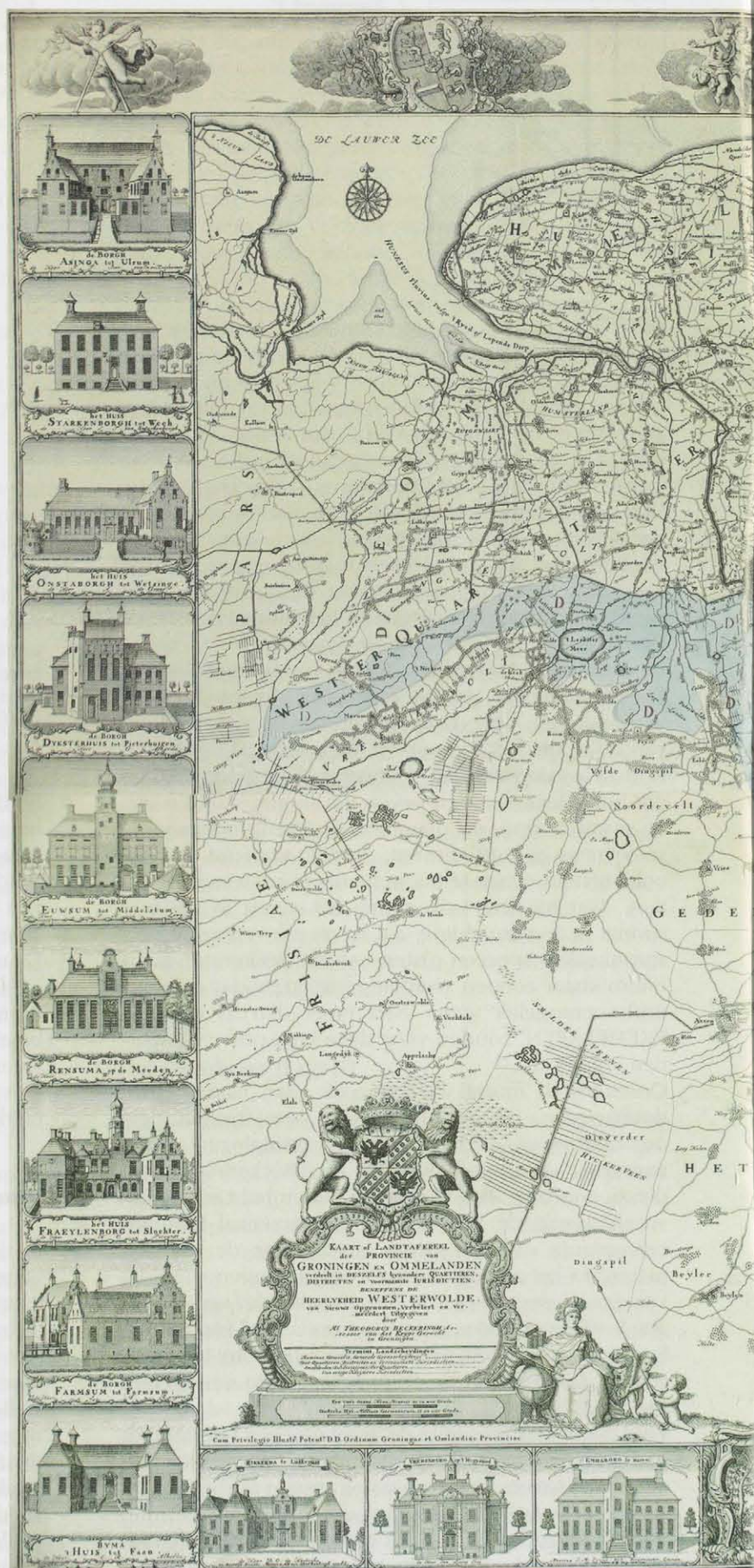
De kaartbladen met het watermerk P zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van de papierfabriek van de familie Van der Ley te Koog aan de Zaan³⁹ en de bladen met de twee watermerken Blauw waarschijnlijk - dit papier werd op grote schaal door concurrenten nagemaakt en als Blauw-papier verkocht⁴⁰ - uit een van de papierfabrieken van de firma Dirk en Cornelis Blauw te Wormerveer.⁴¹

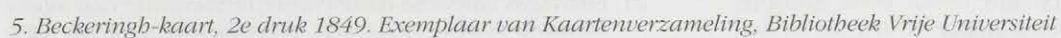
Hoe nu verder? Zijn er nog andere (contra-)watermerken in omloop? Een rondgang langs de belangrijkste kaartenverzamelingen van Nederlandse instituten leverde tientallen kaarten op. Een deel hiervan was ingelijst en/of op dik linnen opgeplakt, waardoor het watermerk niet of zeer slecht zichtbaar was, en viel daardoor af. Gegevens met betrekking tot de bruikbare kaarten zijn in bijlage I verwerkt.

In bijna alle gevallen waren de kaartbladen afkomstig van de papierfabrikanten Blauw of Van der Ley. Twee Beckeringh-kaarten weken wat betreft het watermerk af: een contra-watermerk met J. Honig - & - Zoon (afbeelding 4) en een watermerk met een olifant en daaronder J H & Z (zie afbeelding 5). Dit zogenaamde olifantpapier was kleiner van omvang en de afdruk was bovendien wat minder scherp dan van de hiervoor beschreven exemplaren.⁴² De Oomkens-druk? Het lijkt erop. De kans dat Oomkens III - na bijna 70 jaar - papier met precies dezelfde watermerken heeft gebruikt als indertijd Beckeringh lijkt mij verwaarloosbaar. Voorlopig houd ik deze exemplaren voor de Oomkens-uitgave, de tweede druk.

Conclusie

Gedurende de gehele negentiende eeuw was de Beckeringh-kaart nieuw te koop. Van deze kaart zijn, als Beckeringh en Oomkens tussentijds niets hebben bijgedrukt (en daar zijn geen aanwijzingen voor), twee drukken in omloop: de eerste door Beckeringh zelf vervaardigd uit 1781 en een tweede druk van dezelfde koperen platen uit 1849. Kaarten met de handtekening van T. Beckeringh - voor zover niet vervalst - garanderen een eerste druk. Door dit onderzoek kon worden aangetoond dat de tweede druk in het fondsenoverzicht van het boekdrukkersgeslacht Oomkens kan worden opgenomen.

BIJLAGE I. Watermerken, vindplaatsen en afkortingen betreffende de Beckeringh-kaarten

DrA - Drents Archief; **GM** - Groninger Museum; **GrA** - Groninger Archieven; **TLA** - Tresoar, Leeuwarden Rijksarchief, Kaartenverzameling; **TLB** - Tresoar, Leeuwarden Bibliotheek, Collectie Halbertsma; **UBG** - Universiteitsbibliotheek Groningen; **UBVU** - Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit, Kaartenverzameling; **UVA** - Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, kaartenzaal, **UBL** - Universiteitsbibliotheek Leiden, Bodel Nijenhuis; **UBU** - Universiteitsbibliotheek Utrecht.

B - watermerk Blauw; huismerk met de letters D & C B; **CB** - contra-watermerk Blauw: D & C Blauw, daaronder het getal IV; **CH** - contra-watermerk: J HONIG - & - Zoon; **gh** - geen handtekening; **h** - handtekening van T. Beckeringh 1781 (normaliter binnen de moet); **H** - watermerk: een olifant met daaronder J H & Z; **(k)** - afgezet (= ingekleurd) exemplaar; **(o)** - ongekleurd; **P** - contra-watermerk Van der Ley; **port.** - portefeuille; **(w)** - watervloed van 1825; **[+]** - onherkenbaar; **[-]** - kaartblad niet aanwezig; **[*]** - 2e druk.

Instelling	linksboven	linksonder	rechtsboven	rechtsonder	vindplaats
DrA (k)	P	P	P	P, h	TA, inv.nr. 38
*GM (o)	CH + H	CH + H	CH + H	CH + H, gh	xxx.0254abcd
*GrA	CH + H	CH + H	CH + H	CH + H, gh	THAG 6310-6313
GrA (k)	P	P	P	P, h	THAG 6314-6317
GrA	[-]	CB + B	[-]	[-]	Stamnr. 832
TLA (o)	CB + B	P	CB + B	P, gh	Kaartnr. 13.460
TLB (o)	CB + B	CB + B	CB + B	CB + B, gh	Halbertsma 2989G
UBG (k)	CB + B	P	P	CB + B, gh	Uklu 03-26-02
UBG (o)	P	P	CB + B	CB + B, gh	Uklu rol-2
UBG (o)	CB + B	P	P	CB + B, gh	Uklu 01-09-09
UBL (o)	CB + B	P	P	CB + B, h	Collbn port. 46/43
UBL (w)	[+]	P	[+]	CB + B, gh	Collbn port. 46/44
UBU (k)	geen?	geen?	CB + B	CB + B, gh	Moll 81/T Oct 503
*UBVU (w)	CH + H	CH + H	CH + H	CH + H, gh	LL.03482gk
UVA (o)	P	P	P	P, h	107-11 (51-54)
UVA (k)	CB + B	P	P	CB + B, h	I-2-A-7 (60-63)

Opmerkingen

De Beckeringh-kaart op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht is op linnen geplakt. Mogelijkerwijs zijn daardoor de watermerken in de kaartbladen linksboven en -onder niet onderkend. Op het kaartblad rechtsonder staat in de rechterbenedenhoek geschreven: Cum privilegio. Op het kaartblad linksonder staat in de linkerbenedenhoek geschreven: Auctor aeri incidit.

NOTEN

1. Vredenberg-Alink, J.J., *De kaarten van Groningerland. De ontwikkeling van het kaartbeeld van de tegenwoordige provincie Groningen met een lijst van gedrukte kaarten vervaardigd tussen 1545 en 1864*. - Uithuizen, 1974, 81. Zie voor een uitgebreide beschrijving en afbeelding van deze kaart blz. 81-82 en 130.
2. Molema, J., De Beckeringh-kaart (1781). - In: *Groningse volksalmanak. Historisch jaarboek voor Groningen* (1988), blz. 39-59.
3. Voor dit onderzoek zijn de *Groninger Courant*, 1779, 1781 t/m 1815, 1818 t/m 1825 en 1849; en de *Provinciale Groninger Courant*, 1818 t/m 1860, 1862 t/m 1866 doorgenomen.
4. In de eerste helft van de negentiende eeuw behoorden de drie opeenvolgende leden van het geslacht Oomkens (te Groningen) tot de belangrijkste uitgevers van Noord-Nederland: boekhandelaar en uitgever Jan Oomkens I (1746-1832); uitgever, boekdrukker en boekverkoper Jan Oomkens II (1779-1844); uitgever, boekdrukker en boekverkoper Jan Oomkens III (1810-1872). Zie voor meer achtergrondinformatie: Kuipers, A., *A. van der Veen Oomkens, een Groninger lettergieterij in de negentiende eeuw*. - Groningen, 1987.
5. De auteur houdt zich aanbevolen voor gegevens, brieven, losse stukken, en ander materiaal inzake het geslacht Oomkens. Postadres: W.G. Doornbos, Postbus 1395, 9701 BJ Groningen.
6. Een redelijk exemplaar geveild bij Veilinghuis Postma te Groningen (9 en 10 oktober 2000) is inclusief opgeld verkocht voor f 8645 (3940 Euro). In datzelfde jaar bracht een ander exemplaar (met gaten erin), inclusief opgeld, f 10127 (4600 Euro) op bij Van Gendt Book Auctions (dec. 2000). Het jaar daarvoor bij een veiling (nr. 8, d.d. 15 en 16 december 1999) van antiquariaat De Tille te Leeuwarden werd een verminkt exemplaar (zonder de borgen) verkocht voor slechts f 765 (350 euro) (inclusief

alle bijkomende kosten).

7. Molema, Beckeringh, passim.
8. *Groninger Courant*, nr. 12, 9 febr. 1781.
9. *Groninger Courant*, nr. 56, 13 juli 1781, nr. 57, 17 juli 1781. Een gelijklopende advertentie is te vinden in Krogt, P.C.J. van der, *Advertenties voor kaarten, atlanten, globes e.d. in Amsterdamse kranten 1621-1811*. - Utrecht, 1985, blz. 276. De naam Beckeringh komt overigens niet in de index van dit boek voor.
10. P. Doekema, T. en A. Spandaw, L. Huisingsh, J. Oomkens, J. Dikema, J.H. Bolt, J. Groenenberg, T. Spoormaker, D. Reinders en natuurlijk te Amsterdam bij C. Mortier en J. Covens.
11. *Groninger Courant*, nr. 36, 6 mei 1783.
12. *Groninger Courant*, nr. 37, 9 mei 1783.
13. *Groninger Courant*, nr. 38, 13 mei 1783.
14. In hoeverre in andere kranten advertenties inzake de Beckeringh-kaart zijn opgenomen moet nog worden onderzocht.
15. Gr(oninger)A(rchieven), rnr 321, rekestboek, deel 67, 24 sept. 1784.
16. *Provinciale Groninger Courant (PGC)*, nr. 81, 7 okt. 1828.
17. *PGC*, nr. 77, 25 sept. 1829, nr. 79, 2 okt. 1829, nr. 40, 18 mei 1830.
18. *Fondslĳst van J. Oomkens, boekdrukker en boekverkooper te Groningen Januarij 1830*. - z.p., z.j.
19. *Catalogus van eene aanzienlijke verzameling van ongebondene boeken of kopĳen, uitmakende het voornaamste gedeelte van het fonds van den boekverkooper J. Oomkens te Groningen*. - Groningen, [1835].
20. *Fondslĳst van J. Oomkens te Groningen. Junij 1837*. - z.p., z.j. en *Fondslĳst van J. Oomkens, te Groningen. April 1842*. - z.p., z.j.
21. *Catalogus van eene aanzienlijke verzameling van ongebondene boeken of kopĳen, uitmakende het fonds van wijlen den Akademie-drukker J. Oomkens te Groningen*. - Groningen, 1845.
22. *PGC*, nr. 83, 17 okt. 1848, nr. 88, 3 nov. 1848. In het *Nieuws-*

- blad voor den Boekhandel (NvdB) van dat jaar rept J. Oomkens junior niet over deze aanbieding. Klaarblijkelijk was de aanbieding vooral gericht op (Groninger) particulieren.
23. Linden, F. van der, *De grafische technieken*. - 5e dr., De Bilt, 1990, blz. 109-111.
 24. Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis, portefeuille 46, nummer 43.
 25. PGC, nr. 103, 26 dec. 1848.
 26. PGC, nr. 5, 16 jan. 1849.
 27. PGC, nr. 120, 6 okt. 1855, nr. 128, 25 okt. 1855.
 28. *Lijst van landkaarten, boeken en platen, uitgegeven door J. Oomkens, J. Zoon, academiedrukker te Groningen*. - z.p., z.j.
 29. NvdB, nr. 15, 14 apr. 1864.
 30. *Catalogus der bibliotheek van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels te Amsterdam*. - Vierde deel, 's-Gravenhage, 1934, blz. 54. *Catalogus eener belangrijke verzameling ongebonden boeken, bestaande uit verschillende fondsartikelen en kopijen, alsmede eener fraaije collectie boeken, papier-, winkel- en kantoorboeken, enz. nagelaten door den boekhandelaar J. Doesburg te Groningen*. Groningen, 1867, blz. 5. (UBAmsterdam, fv 220).
 31. *Fondsveiling*. - Groningen. *Catalogus van fonds- en assortiment-artikelen*. - Groningen, 1888, blz. 6. (UBAmsterdam, fv 330).
 32. Een juridische vereniging, opgericht in 1761.
 33. Gra, Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio, inv.nr. 31, fol. 2, 1782.
 34. *Lijst van de handschriften, kaarten en boeken behoorende tot de verzameling van het genootschap Pro Excolendo Jure Patrio, opgericht te Groningen in het jaar 1761*. - z.p., 1831, blz. 24.
 35. *Catalogus der handschriften, kaarten en boeken van het genootschap Pro Excolendo Jure Patrio, opgericht te Groningen in het jaar 1761*. - z.p., 1879, P-2.

36. UB Groningen 03-26-02 (oud: Collectie Pro Excolendo Jure Patrio P-2). In de titelcartoche staat een negentiende-eeuws stempel: SPEIP.
37. Afbeelding II is afkomstig uit Churchill, W.A., *Watermarks in paper in Holland, England, France, etc., in the XVII and XVIII centuries and their interconnection*. - Amsterdam, 1935, blz. 74, nr. 194. Een soortgelijke afdruk bevindt zich in Voorn, H. *De papiermolens in de provincie Noord-Holland*. - Haarlem, 1960, blz. 207.
38. Voorn, H., *De papiermolens*, blz. 49.
39. Voorn, H., *De papiermolens*, passim. Het contrawatermerk P komt in de achttiende eeuw alleen in combinatie met watermerken voor die door de familie Van der Ley worden gebruikt. Op basis hiervan heb ik dit contrawatermerk aan de familie Van der Ley toegeschreven.
40. Voorn, H., *De papiermolens*, blz. 138.
41. Voorn, H., *De papiermolens*, blz. 409-420.
42. Topgrafische Historische Atlas Groningen (THAG), nrs. 6310, 6311, 6312 en 6313 (oorspronkelijk afkomstig uit de collectie Museum van Oudheden voor Provincie en Stad Groningen).

SUMMARY

The Groningen provincial map of Theodorus Beckeringh / Willem. G. Doornbos

Up till now it was generally accepted that the Groningen provincial map of Theodorus Beckeringh went through only one edition, in 1781. By researching watermarks and newspaper advertisements it was possible to prove differently. A second edition was published in 1849 by the prominent Groningen family of printers, Oomkens. During the whole of the 19th century this map was available to the public.

In- en verkoop antiquarische boeken, prenten en decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken (15-19e eeuw)
- Topografie
- Atlassen
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat

Plantijn

Ginnekenmarkt 5 • 4835 JC Breda
Tel. 076 - 560 44 00 • Fax 0161 - 49 27 94
E-mail: dieter.duncker@wxs.nl

ANTIQUARISCHE BOEKEN- PRENTENHANDEL

INKOOP/VERKOOP

S.C. LEMMERS

**Zeer grote topografische
collectie prenten van
Nederland van 1500 tot 1900:**

- Stad- en dorpsgezichten
- Landkaarten
- Beroepenprenten
- Gemeentekaartjes
(van J. Kuiper, ± 1865)

Boeken van 1500 tot 1900:

- Topografie Nederland
- Lokale beschrijvingen
- Vogelboeken
- Bloemenboeken
- Beroepenboeken
- Bijbels
- Atlassen

In verband met variabele
openingstijden is een
telefonische afspraak
aan te bevelen.

S.C. Lemmers
von Bönninghausenlaan 16
2161 ET Lisse
Telefoon 0252-415332
Giro 1344413

Maili Blauw

'Eene aanschouwelijke voorstelling van den waterstaat'**De Waterstaatskaart van Nederland, 1865-1992**

Dr. M. Blauw (1956) verricht als zelfstandig historisch onderzoeker onderzoek o.a. op het gebied van de waterstaatsgeschiedenis.

Rijkswaterstaat publiceerde van 1865 tot 1992 de Waterstaatskaart van Nederland op de schaal 1:50.000. Ondergrond vormde de topografische kaart, achtergrond vormde de behoefte aan informatie over de Nederlandse waterstaat. Minister J.R. Thorbecke gaf in 1864 persoonlijk opdracht de uitgave van de kaart met vaart ter hand te nemen. Zijn collega J.R.H. Maij-Weggen leek in 1991 in het kader van forse bezuinigingen zonder veel moeite afscheid te nemen van dit werk. De Waterstaatskaart geeft antwoord op de vraag 'waar gaat het water heen en langs welke weg?' De ontwikkeling van de kaart is een interessant voorbeeld van institutionele Kartografie bij de Nederlandse rijksoverheid.

Een nieuwe kaart

Het idee voor de Waterstaatskaart stamt van A. van Egmond, hoofdopzichter van de Haarlemmermeerpolder. Als lid van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI) benaderde hij begin 1863 zijn bestuur met een plan voor een waterstaatkundige kaart van Nederland. Van Egmond vond dat er behoefte was aan eenvoudig toegankelijke informatie over de vaderlandse waterstaat. Bij het ontwerpen van infrastructuurele werken was kennis van een gebied onontbeerlijk, zowel wat betreft de waterstaat als de geologie. Bij vele jonge waterbouwkundigen ontbrak die kennis, vond Van Egmond, en een kaart zou die lacune kunnen aanvullen.¹

Hij wilde op zo'n kaart in sprekende kleuren de grenzen van gebieden met gemeenschappelijke punten van uitwatering aangeven. Verder dacht hij aan die afwateringspunten zelf, en aan waterstanden ten opzichte van Amsterdams Peil (A.P.) Bovendien wilde hij binnen de grotere waterschappen of afwateringsgebieden de polders door verschillende kleuren onderscheiden. Voor de hogere delen van Nederland zouden de rivieren, kanalen of beken moeten worden afgebeeld, met de waterhoogten gerelateerd aan het A.P. Ook de grenzen van de gebieden die op die rivieren, kanalen of beken afwaterden hoorden volgens Van Egmond op zo'n kaart thuis, en een korte toelichting mocht niet ontbreken.

Op verzoek van het KIVI-bestuur boog een commissie zich over het voorstel. Zij kwam in mei 1863 met een advies.² Ze onderschreef het idee van een kaart, maar over de 'wijze van inrichting' had ze zo haar eigen gedachten. De commissie beschouwde statistische informatie over de waterstaat als hoofdzaak en kaarten of schetsen als bijzaak, als een verduidelijking bij de gepresenteerde gegevens. Het leek haar gezien de beoogde schaal van de kaart onmogelijk om de informatie over waterbeheer 'met de gewenste volledigheid' weer te geven. De commissie dacht aan een statistiek over de waterschappen, polders, uitwateringsdistricten en grote scheepvaartkanalen. Ook een beschrijving

van de invloed van overstromingen hoorde erin thuis.³ Tijdens de bespreking van zijn voorstel op de KIVI-ledenvergadering in juni 1863 verzekerde Van Egmond dat ook hij veel belang hechtte aan een overzicht met waterstaatkundige gegevens. Maar 'door beschrijving alleen kan men niet verkrijgen wat spreker wenscht, namelijk eene aanschouwelijke voorstelling van den waterstaat, die door iedereen gemakkelijk geraadpleegd kan worden.'⁴ Voor Van Egmond was de kaart, dus het visuele aspect, het belangrijkste.

In de zomer van 1863 wendde het KIVI-bestuur zich na 'zeer langdurige beraadslagingen' tot de minister van Binnenlandse Zaken J.R. Thorbecke.⁵ Deze was voor het idee van een waterstaatkundige kaart wel te vinden en vond de vervaardiging ervan kennelijk ook passen in zijn portefeuille. F.W. Conrad, inspecteur belast met de algemene dienst van Rijkswaterstaat, fungeerde als ambtelijk wegbereider. In het najaar van 1864 kreeg de minister een proefblad van de nieuwe kaart aangeboden, klaarblijkelijk bedoeld om de opzet te laten zien. De stafkaart of topografische kaart 'in flauwen druk', was als basis genomen. Thorbecke was zeer over het ontwerp te spreken en drong erop aan vaart te zetten achter het werk. In juli 1865 volgde een proefdruk, en op 9 november van dat jaar was het zo ver: de minister kreeg de eerste oplage van de Waterstaatskaart toegezonden. Het blad Amsterdam-4 was gereed.⁶

Nederland rond

Na Amsterdam bracht de Algemene Dienst van Rijkswaterstaat overig Holland en een deel van Utrecht in kaart. Daarna volgden Zeeland, Friesland, en de gebieden rond Rhenen en Geertruidenberg. Er werd globaal gesproken van west naar oost gewerkt. Intussen werden de eerste kaartbladen ook al herzien, om te beginnen de bladen Amsterdam-1 tot en met -4 in 1878. De oplage was uitverkocht geraakt, er moest daarom een nieuwe voorraad komen, en voor die gelegenheid werd de inhoud geactualiseerd. Dat gebeur-

de overigens niet altijd. Soms werd besloten tot een ongewijzigde herdruk, zoals in het geval van de bladen Rhenen-1 en -3 in 1885 en 1888. Men gaf toen voorrang aan het afmaken van de nog resterende kaartbladen van Nederland.⁷

In de zomer van 1891 werden de bladen Heerlen-2 en -3 en Maastricht voor de druk gereed gemaakt. Begin januari 1892 waren ze beschikbaar en daarmee was de Waterstaatskaart van Nederland compleet. Er waren 183 kaartbladen totstandgekomen, de herzieningen niet meegerekend.⁸

Hoe zag de kaart er nu uit? Ieder blad bestond uit een kaartfragment met daaromheen een brede rand met tekst. Het kaartbeeld was dat van de zwart-witte Topografische en Militaire Kaart (TMK), schaal 1:50.000. Deze werd in een grijs tint afgedrukt, en op die ondergrond werd de waterstaatkundige informatie in kleur aangebracht. Voor het Nederlandse poldergebied vormden de boezemsystemen een leidend principe.

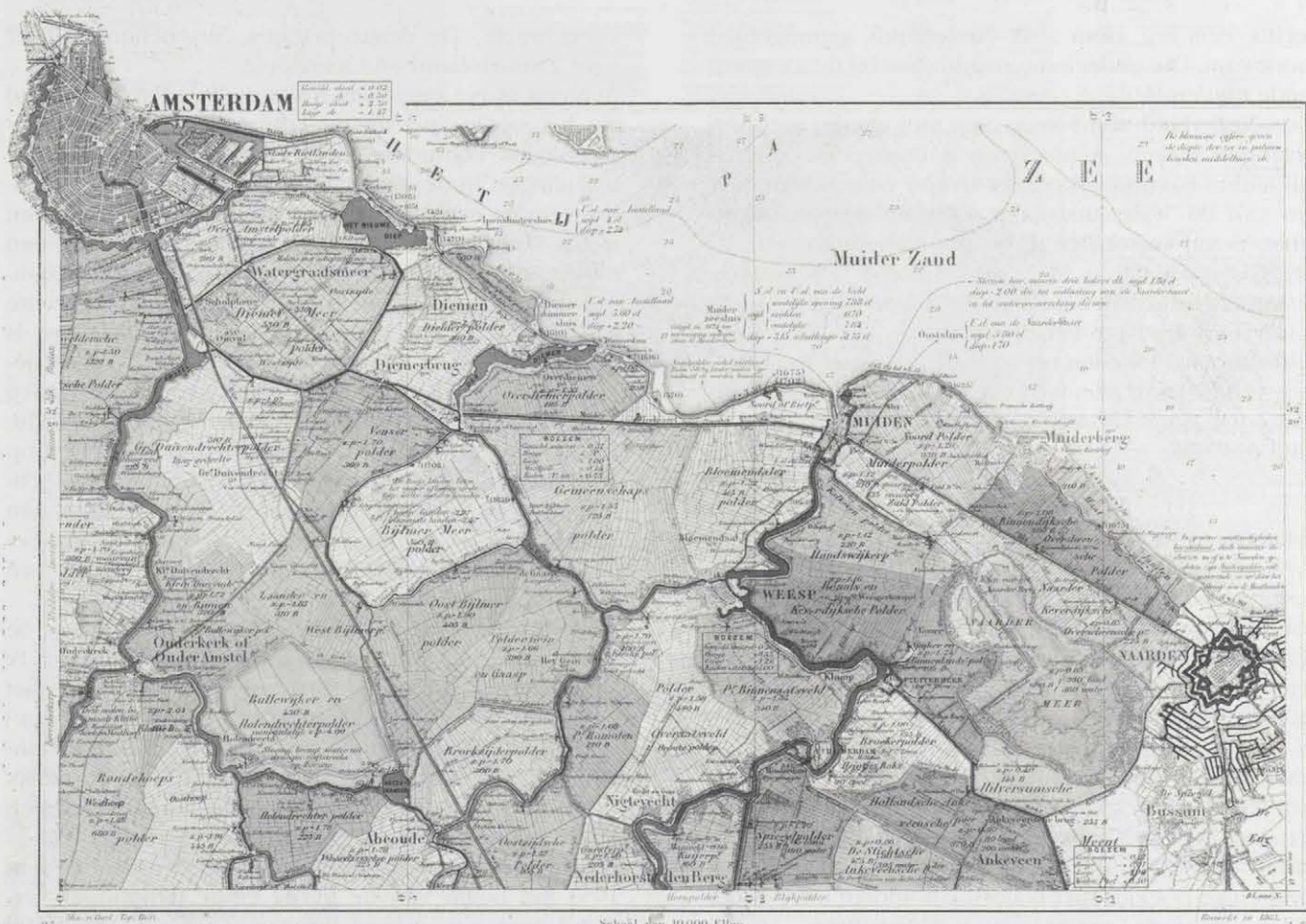
Boezems zijn de waterbergingen waarop polders afwateren en van waaruit wordt geloosd op de grote rivieren, het IJsselmeer of de zee - ofwel het buitenwater. De polders kregen op de kaart de kleur van de boezem waarop zij afwaterden, in een lichtere tint dan het boezemwater zelf. Men nam verschillende tinten om de polders van elkaar te onderscheiden. Polders die hun water niet rechtstreeks op de boezem brachten werden omgeven door een bies van een donkerder tint.

Bemalingswerktuigen zoals molens en stoomgemalen werden in rood afgedrukt, evenals sluizen, duikers en

zomerpeilen en de oppervlakten van polders. De rivieren bleven op de Waterstaatskaart grotendeels blanco. Wel gaf de kaart de dijkhoogte langs de rivieren. Gekanaliseerde rivieren als de Amstel, Vecht of Hollandse IJssel werden als boezemwateren beschouwd en de waterstanden werden vermeld.⁹ Hoge gronden en andere vrij afstromende gebieden werden niet gekleurd, maar kregen wel een bies in de kleur van de beek of rivier waarop ze afwaterden.¹⁰

Het randschrift rondom het kaartfragment gaf informatie over de grootte van de boezems, zoals de totale oppervlakte van de polders die erop uitwaterden. Ook bevatte het een lijst van de polders of waterschappen op de kaart, en bij hoofdwaterschappen eveneens van de inliggende polders. Een aantal sluizen werd vermeld, met hun belangrijkste maten: de breedte in de dag, de slagdrempeldiepte ten opzichte van A.P. en de schutlengte van de sluis. Voorts gaf het randschrift informatie over kanalen en vaarten, de zee- of rivierwaterkering, de polders en reglementen, verveningen en droogmakerijen, boezemstanden en buitenwaterstanden.¹¹

De systematiek van de Topografische en Militaire Kaart (TMK) was bepalend voor de bladindeling van de Waterstaatskaart. De TMK-bladen werden in vier gelijke stukken verdeeld, vandaar de term 'kwartblad' voor het kaartfragment van de Waterstaatskaart en de toevoeging van een volgnummer van 1 tot en met 4. Voor sommige bladen werd afgeweken van de indeling van de TMK en enkele kwamen te vervallen, omdat hierop

1. De Waterstaatskaart van Nederland was een feit! Amsterdam-4 was het eerste kaartblad. Het verscheen in november 1865.

2. De residentie op de Waterstaatskaart: blad 's Gravenhage-3 (fragment), bijgewerkt in 1885.

slechts een erg klein stuk Nederlands grondgebied voorkwam. Die gedeelten voegde men bij de aangrenzende bladen.¹²

Toen Nederland 'rond' was, ging men verder met herzieningen maken. Actueel zijn is immers de ambitie van iedere kaartenmaker. Het tempo waarmee de bladen van de Waterstaatskaart tot stand kwamen kon echter nogal verschillen. Er waren magere en vette jaren. Zo verschenen er in de periode 1865-1891 per jaar gemiddeld zo'n acht bladen, inclusief de herzieningen. In de jaren 1891 tot 1910 kwamen er jaarlijks gemiddeld slechts 1,3 bladen tot stand.¹³ Ook later in de historie van de kaart zien we een golfbeweging in de productie. De oorzaken van deze ups en downs zijn niet altijd duidelijk.

Permanent in ontwikkeling

In de jaren dertig veranderde het uiterlijk van de Waterstaatskaart drastisch. Men ging ertoe over de vertrouwde TMK-kwartbladen te vervangen door halfbladen, waardoor het afgebeelde kaartfragment twee maal zo groot werd. Sinds 1935 sprak men van west- en oostbladen. Het bestaande formaat van het totale kaartblad, dus kaartfragment met randschrift, werd gehandhaafd op 55,5 bij 68,7 centimeter. Omdat het kaartfragment groter was geworden, bleef er minder ruimte voor het randschrift. Daarom kwamen er afzonderlijke boekjes met waterstaatkundige informatie, de zogenaamde provinciale beschrijvingen. Hierin werden gegevens over de waterstaat per provincie bij-

eengebracht. De eerste boekjes verschenen in 1937 over Zuid-Holland en Overijssel.

Achteraf is het verschijnen van halfbladen aangeduid als het begin van de tweede editie van de Waterstaatskaart. Een editie kenmerkt zich door belangrijke wijzigingen in de systematiek van de inhoud, in combinatie met een aanpassing van de weergave van een kaart. Een nieuwe editie is dus ingrijpender dan een herziening, waarbij alleen de inhoud wordt geactualiseerd.¹⁴ De indeling in edities is van relatief recente datum. Begin jaren tachtig van de twintigste eeuw is deze gemaakt op initiatief van het hoofd van de Afdeling Waterstaatskartografie M. Damoiseaux, in overleg met een medewerker van de Universiteit van Utrecht. De indeling is toen als het ware teruggeprojecteerd op alle ooit verschenen bladen. Tijdgenoten spraken echter niet over edities, maar over de herziening van kaartbladen - wat voor enige verwarring rond deze begrippen kan zorgen. Wij volgen de indeling van Damoiseaux.

Voor de tweede editie van de Waterstaatskaart was de overgang van kwart- naar halfbladen dus bepalend. Er werd meer kaart op een blad afgedrukt, waarmee het oorspronkelijke aantal kaartbladen van 183 met ongeveer de helft verminderde.¹⁵ In deze editie nam men vanaf 1947 ook gegevens over riolering op. Aanvankelijk werden alleen toe- en afvoerleidingen voor rioolgemalen op de kaart aangegeven en die rioolgemalen zelf.¹⁶

De weergave van 'afwateringseenheden' vormde in 1954 het begin van de derde editie. Hieronder verstond men een gebied bestaande uit een samenstel van wateren met de daarop lozende gronden. Zo'n

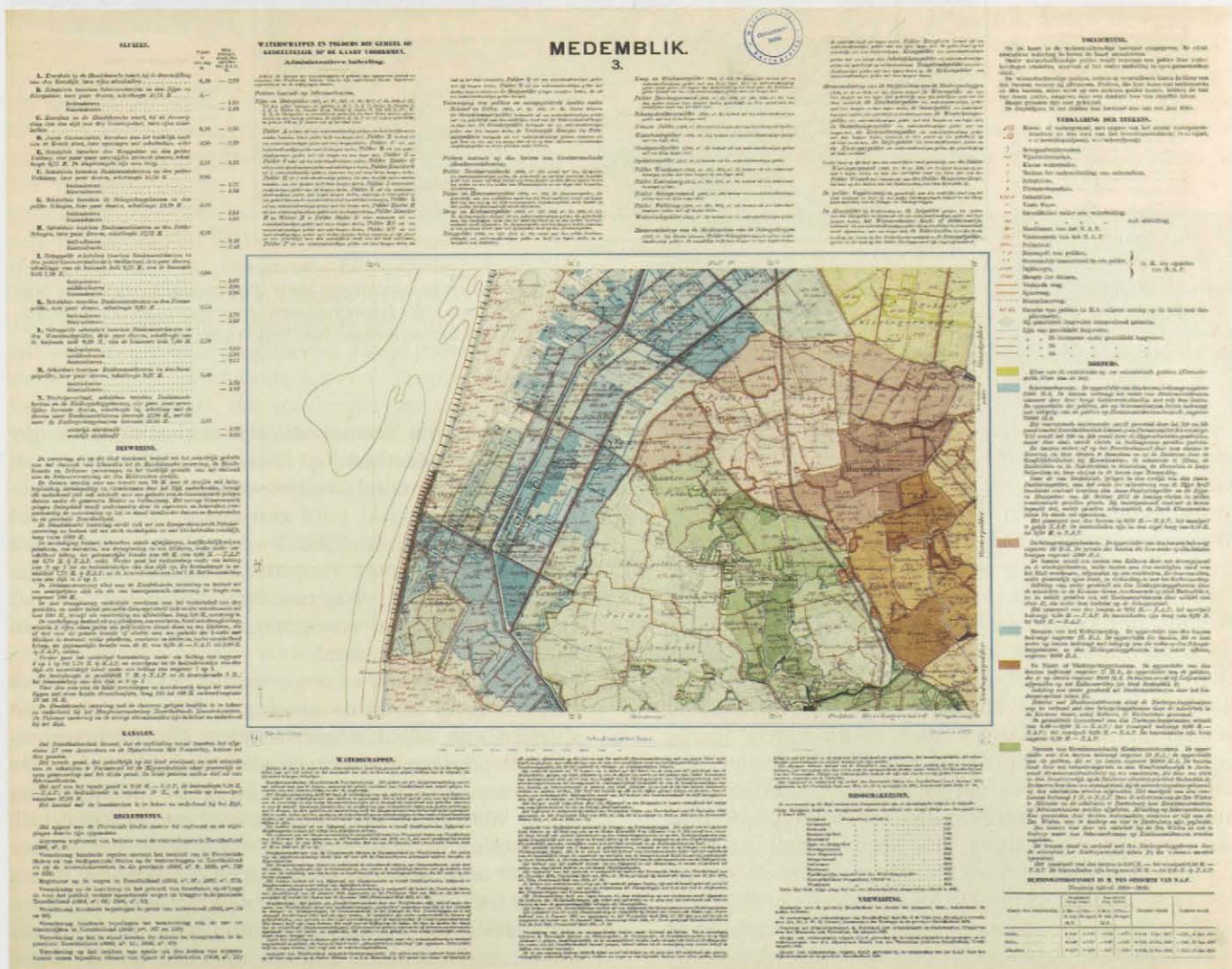
eenheid loosde rechtstreeks op het buitenwater. Bij de eerdere weergave van stroom- en boezemgebieden kregen de polders op de kaart de kleur van de boezem of het stromende water waarop zij afwaterden, in verschillende tinten. Het 'ontvangende water' was het bindende element van het gebied in die ene kleur. Bij de nieuwe weergave werd meer vanuit het afwaterende gebied geredeneerd, en kreeg iedere afwaterings-eenheden een eigen kleur.¹⁷ Op kaartbladen van de derde editie is men ook kunstwerken voor de 'watervoorziening', ofwel het inlaten van water, afzonderlijk gaan aangeven. Dit gebeurde in zwart, ter onderscheiding van de rode kunstwerken voor de afwatering. De overgang naar de vierde editie (1965-1980) is minder markant dan die naar de tweede en derde. Er werd voor het eerst gekozen voor een systematische strooksgewijze herziening van noord naar zuid, in veertien stroken. In de loop van de jaren zestig verschenen bij sommige kaartbladen bijkaarten met watervoorzieningseenheden. Vanaf 1972 verschenen deze als 'overlay' bij ieder nieuw blad van de Waterstaatskaart, met als tweede overlay een vel met hydrologische waarnemingspunten. In dat zelfde jaar werd voor het eerst op ieder kaartblad de titel 'Waterstaatskaart' afgedrukt.

Voordien werd het kennelijk als bekend verondersteld dat men met deze kaart te maken had.¹⁸

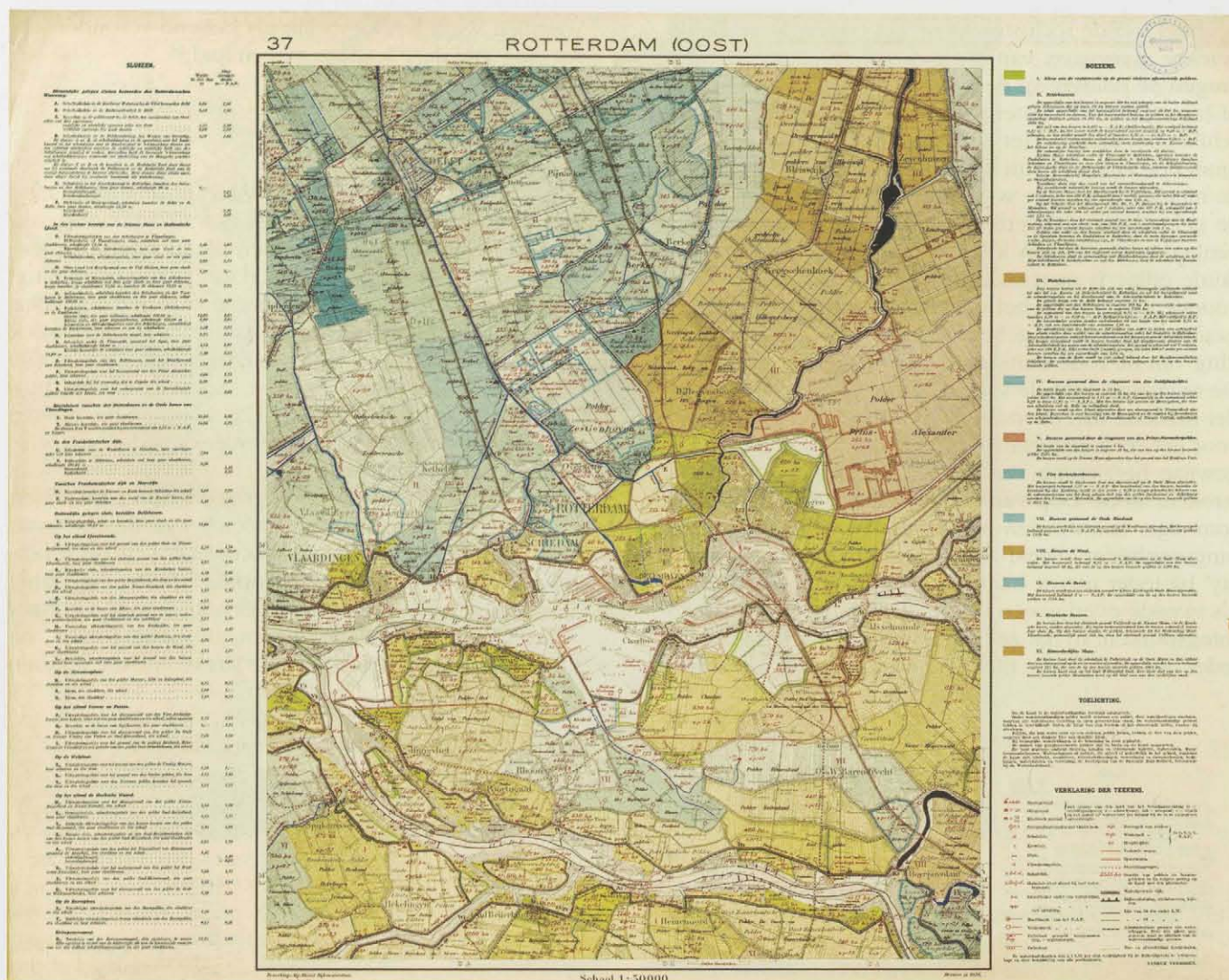
Vijfde en zesde editie

Voor de vijfde editie (1981-1993) van de Waterstaatskaart werd Nederland bloksgewijs van zuidwest naar noordoost verkend, in eenheden die globaal overeenkwamen met de elf provincies. Deze 'blokverkenning' richtte zich op min of meer samenhangende gebieden in de afwatering. Er kwam een nieuwe systematiek voor de codering van de afwateringseenheden, waarbij iedere eenheid genummerd was volgens het buitenwater waarop het loosde. Zo kreeg men unieke nummers, al kwamen afwateringseenheden op verschillende kaartbladen voor.

Er werden verder veranderingen doorgevoerd in de weergave op de kaart. Peilschalen en peilmerken van het NAP verdwenen van de hoofdkaart, en de watervoorziening kwam alleen nog op de bijkaart. Bepaalde lijnen of symbolen werden in een andere kleur afgedrukt, zoals de verharde wegen, de hoogtecijfers, de strand- en kilometerpalen, en de strekdammen, kribben

3. Voor de Waterstaatskaart werd een kaartblad van de Topografische en Militaire Kaart in vier stukken gedeeld. Zo ontstond de term 'kwartblad' voor het kaartfragment. Dit had een formaat van 25 bij 40,3 centimeter. Daaromheen was flink wat ruimte voor het randschrift. Het kaartblad in zijn geheel mat 55,5 bij 68,7 cm. Blad Medemblik-3, herzien in 1900, bewerkt in 1901.

4. In 1934 ging men ertoe over de vertrouwde 'kwartbladen' van de Waterstaatskaart te vervangen door 'halfbladen'. Voortaan zou de helft van een blad van de Topografische en Militaire Kaart als ondergrond dienen. Het kaartfragment was voortaan 49,8 bij 40 centimeter. Omdat er hierdoor minder ruimte was voor het randschrift besloot men afzonderlijke beschrijvingen, per provincie, bij de Waterstaatskaart te publiceren. Blad Rotterdam-Oost, herzien in 1936.

en strandhoofden. Voortaan werd ook de stroomrichting bij sluizen en stuwen zichtbaar gemaakt, gemalen kregen een wat groter symbool en rioolwaterzuiveringsinrichtingen een eigen weergave. Het begrip 'hoogwaterkering' uit de vierde editie verviel, en voortaan was alleen nog sprake van hoofdwaterkering. Deze werd net als voorheen in sepia weergegeven. Buitenwater kreeg een lichtgrijze tint, ter onderscheiding van buitendijkse gronden.

De bladindeling veranderde in de vijfde editie van de Waterstaatskaart ook enigszins door bladverschuivingen en nieuwe bladcombinaties, onder andere aan de grenzen van Nederland. Een bijkomend voordeel van deze verandering was dat er minder bladen uitkwamen, wat een besparing op de drukkosten betekende. Het eerste blad van de vijfde editie, Middelburg-West, verscheen in 1981.¹⁹ Zeven jaar later, medio 1988, waren er van de 91 geplande kaartbladen van de vijfde editie 60 gereed, ieder bestaande uit één hoofdblad en twee bijbladen. Er waren voorts vijftien bladen in bewerking.²⁰ Intussen was de Waterstaatskaart in 1983 ondergebracht bij de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat.

Intussen was de Waterstaatskaart sinds 1983 ondergebracht bij de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat. Daar werden parallel aan het werk voor de vijfde editie plannen gemaakt voor een zesde. Men ging zeer grondig te werk. In 1988 kwamen er werkgroepen voor de kaartinhoud, de procesgang en de vormgeving.²¹ De nieuwe Waterstaatskaart was bedoeld als een papieren kaart, vervaardigd met behulp van een digitaal gegevensbestand.²²

De werkgroep Inhoud suggereerde enkele 'markante aanpassingen' in de terminologie. Zij wilde voortaan spreken van afwateringselementen, afwateringsgroepen, afwateringssystemen en afwateringsgebieden. De begripsomschrijving sloot aan bij de in voorbereiding zijnde Wet op de waterhuishouding en de Wet op de waterkering.²³ De werkgroep Vormgeving stelde voor de kaart te drukken in de vier standaardkleuren cyaan (blauw), magenta (roodpaars), yellow (geel) en zwart. De meeste uitvoeringsapparatuur was hierop afgestemd, en bovendien zouden op deze manier maar vier drukgangen nodig zijn. Dit beperkte de kosten. Een complex blad van de vijfde editie doorliep soms wel twaalf drukgangen! De werkgroep stelde ook voor

5. Ruilverkavelingen in de kop van Overijssel. De aanduiding op de Waterstaatskaart varieerde van 'plan tot Ruilverkaveling' tot 'Ruilverkaveling uitgevoerd'. Blad Steenwijk-West (fragment), herzien in 1957.

de grootte of capaciteit van waterstaatkundige kunstwerken in de vormgeving tot uitdrukking te brengen met behulp van symbolen van verschillende grootte.²⁴ De nieuwe inzichten werden gerealiseerd op een proefblad: Tiel-West, in eerdere edities *Rhenen* geheten. Het proefblad had enkele opvallende nieuwe elementen. Om te beginnen was het gehele gebied binnen de rivierdijken nu gekleurd, terwijl hier voorheen veel wit voorkwam, vanwege de vele 'hoge gronden'. Nu waren ook deze ingekleurd. Hoge gronden kregen de letter H, de polders de letter P. Daarbij werd ook een cijfer gevoegd, dat informatie gaf over de 'fase' van afwatering: 1 betekende dat het gebied direct op het hoofdwater afwaterde, 2 wilde zeggen dat de afwatering via één ander gebied ging en vervolgens op het hoofdwater, enzovoort.

Een andere ingrijpende verandering op het proefblad was dat de vertrouwde 'biezen' ontbraken. Deze hadden op de eerdere edities aangegeven dat een polder het water niet direct op de boezem bracht, maar eerst op een andere polder. Voor hoge gronden markeerde de bies de grens van een gebied dat op een boezem of stromend water afwaterde. Later gaf de brede bies de grens van afwateringseenheden aan, en de smalle bies een onderdeel van een afwateringseenheid dat indirect op het buitenwater afwaterde.²⁵ Het proefblad Tiel-West liet een heel andere benadering zien.

De kunstwerken voor de watervoorziening kwamen terug op de kaart, in zwart. De kunstwerken voor de afwatering waren rood met geel. De hydrologische waarnemingspunten die op de andere overlaykaarten bij de vierde en vijfde editie waren verschenen, vervielen op het proefblad. Een radicale breuk met het verleden was ten slotte de papierkeuze. Het afgebeelde kaartfragment had nog dezelfde afmetingen als

vroeger, maar het kaartblad was van dunner papier gemaakt en in zeven banen te vouwen. Voor het eerst kon de Waterstaatskaart eenvoudig worden meegenomen in binnenzak of tas.

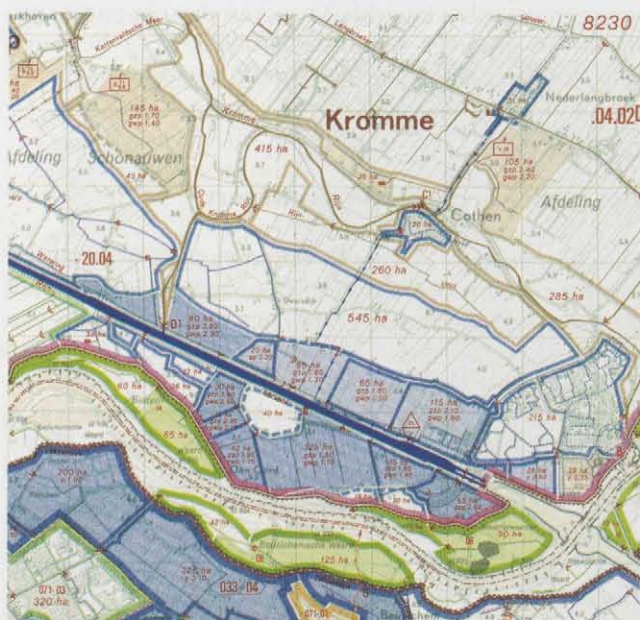
Het einde van de Waterstaatskaart

De plannen voor de zesde editie van de Waterstaatskaart werden ruw doorkruist door het besluit om met de kaartproductie te stoppen. Het voorstel kwam van de hoofddirectie van de Waterstaat in Den Haag, die in het kader van de 'Grote Efficiencyoperatie' van begin jaren negentig fors moest bezuinigen. Bij de vraag in welke organisatieonderdelen men moest snijden, kwam men onder andere op de Waterstaatskaart. Eind maart 1991 vernam de directie van de Meetkundige Dienst dat er twijfel bestond of Rijkswaterstaat moest doorgaan met het vervaardigen van de Waterstaatskaart. Deze twijfel groeide uit tot de overtuiging dat Rijkswaterstaat er beter mee zou kunnen stoppen. De directie van de Meetkundige Dienst schaarde zich hier achter.²⁶

Als redenen noemden betrokkenen het feit dat de Waterstaatskaart duur was, en dat men zowel werkwijze als eindproduct inmiddels als 'uit de tijd' beschouwde. Bovendien, zo was de indruk, werd de kaart het meest geraadpleegd buiten Rijkswaterstaat. Bij de gebruikers werden nauwelijks kosten in rekening gebracht, en men betwijfelde of dezen in de toekomst wel substantieel zouden willen of kunnen bijdragen aan de kaartvervaardiging. Men verwachtte, kortom, te

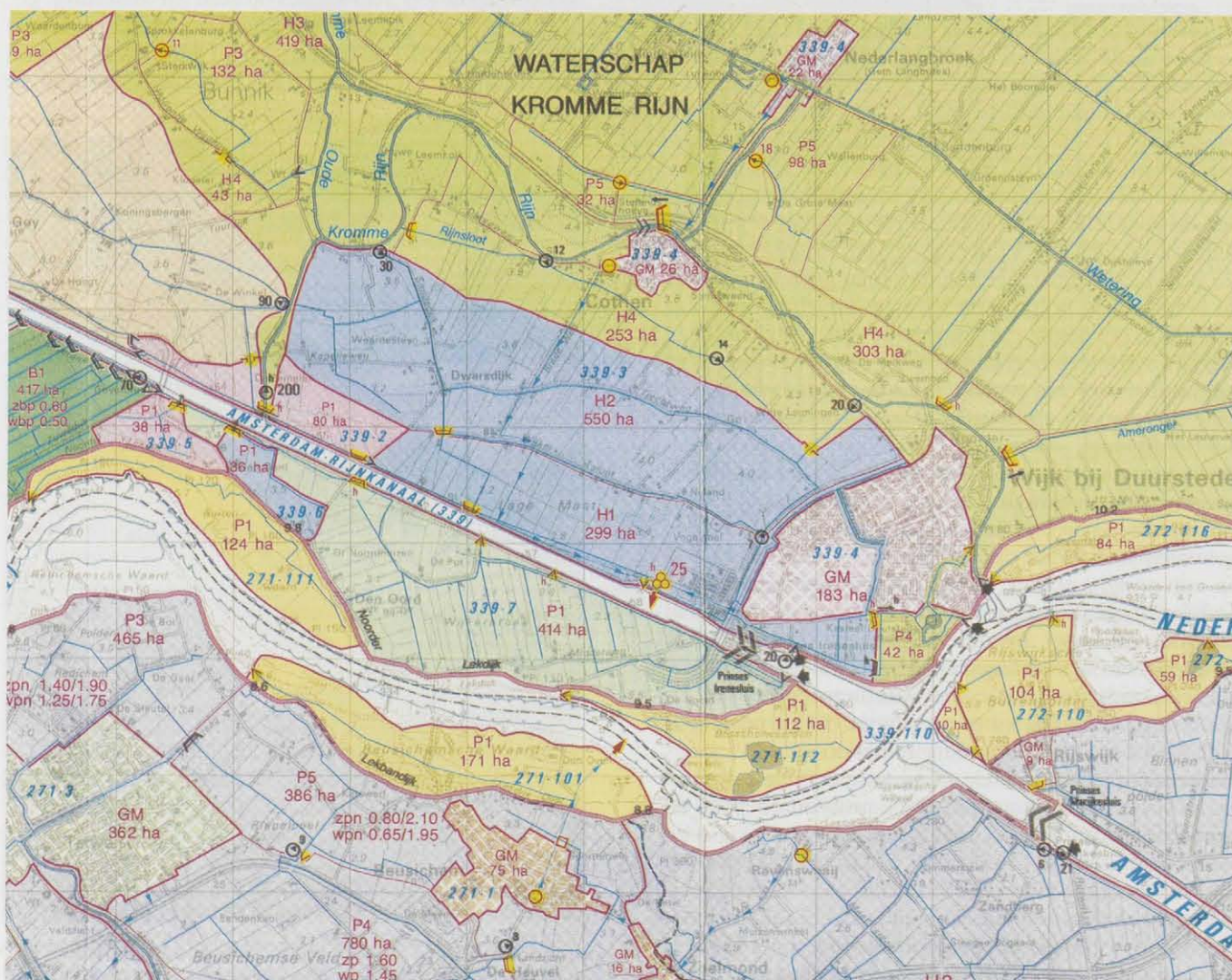

6. Utrecht-West in de vijfde editie (fragment), opname 1980, uitgave 1984.

7a. Het proefblad Tiel-West verscheen in 1991 als eerste en enige blad van de zesde editie van de Waterstaatskaart. Het was revolutionair anders dan de eerdere edities! Ter vergelijking: boven Tiel-West vijfde editie, opname 1982 en uitgave 1985, onder hetzelfde blad in de zesde editie.

7b.

weinig 'betalende klanten'. In een tijd van bedrijfsmatig denken bij de overheid leidde dit tot vragen over de behoefte aan en het rendement van dit 'product'. De baten leken niet tegen de kosten op te wegen.²⁷ Protesten tegen de opheffing haalden niets uit en zo kwam in 1992 na bijna 130 jaar een einde aan de vervaardiging van de Waterstaatskaart. Het was niet langer vanzelfsprekend dat Rijkswaterstaat waterstaatkundige gegevens publiceerde in vorm van een kaart, die betrekkelijk eenvoudig te raadplegen was. In 1863 had Minister Thorbecke zich persoonlijk uitgesproken voor het maken van de Waterstaatskaart, maar in 1991 leek minister Maij-Weggen van Verkeer en Waterstaat zonder veel moeite afscheid te kunnen nemen van deze uitgave.

Aan waterstaatkundige informatie bestond natuurlijk nog steeds behoefte. Maar wie deze moest verzamelen en beschikbaar stellen, en in welke vorm, was onderwerp van discussie geworden. De Meetkundige Dienst ontwikkelde in de jaren negentig een vervolg op de Waterstaatskaart, het Waterstaatkundig Informatiesysteem of WIS. Het was een omvangrijk en complex digitaal bestand, met gedetailleerde waterstaatkundige gegevens. De informatie werd gekoppeld aan ruimtelijke eenheden. Het digitale bestand voldeed het aan nieuwe mogelijkheden en wensen, maar er was gebroken met de traditie van de eenvoudig te raadplegen papieren kaart. Van Egmond bepleitte in 1983 een 'aanshouwe-

lijke aanschouwelijke voorstelling van den waterstaat'. Anno 1991 werd het visuele aspect nog steeds belangrijk geacht, maar met computerbeeldscherm en printer leefde het voort in een nieuwe gedaante.

ARCHIVALIA

Nationaal Archief (NA)

- Ministerie van Binnenlandse Zaken, afdeling Waterstaat (1814-1877)
- Ministerie van Waterstaat, Handel, etc (1878-1905)
- Koninklijk Instituut van Ingenieurs

Centrale Archiefsselectiedienst (CAS) in Winschoten, wellicht inmiddels berustend bij het Nationaal Archief

- Het publiceren van de Waterstaatskaart van Nederland (toegang 5.028.5151)
- Meetkundige Dienst na 1945 (toegang 5.911.5149)

Rapporten Meetkundige Dienst (sinds eind 2003 Adviesdienst Geo-informatie en ICT, of AGI)

Kartobibliografie Waterstaatskaart (2001)

Rapport Project Geows, Nederlandse Expertisecentrum voor Ruimtelijke Informatievoorziening (NEXPRI) (Utrecht, juni 1991)

De Waterstaatskaart van Nederland. Vijfde editie. Rapport Meetkundige Dienst, 's-Gravenhage, maart 1983

Waterstaatskaart Nieuwe Stijl. Eindrapport Werkgroep Inhoud. Den Haag, februari 1990

Waterstaatskaart Nieuwe Stijl. Eindrapport Werkgroep procesgang-p. Delft, januari 1991

Waterstaatskaart Nieuwe Stijl. Eindrapport Werkgroep Vormgeving. Den Haag, juni 1991

LITERATUUR

Dit artikel is een bewerking van delen uit het boek *Waterstaat in kaart. Geschiedenis van de Waterstaatskaart van Nederland, 1865-1992* van de hand van Maili Blauw. Het verscheen in 2003 bij uitgeverij Matrijs.

Aanteekeningen omtrent de geschiedenis en de inrichting der Waterstaatskaart van Nederland, op de schaal van 1 à 50.000. (Z.pl., z.j. [1892])

Damoiseaux, M., '130 jaar Waterstaatskaart', *Aarde & Mens* 2 (1998) no. 3, 26-30.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI), *Algemeen verslag der werkzaamheden en notulen der vergaderingen*. Instituutsjaar 1863-1864. ('s Gravenhage 1864)

Wouters, W.J.C., 'Het Waterstaatkundig Informatiesysteem (WIS). De lange weg van steendruk naar bits over het pad van commercialisering', *Nederlands Geodetisch Tijdschrift Geodesia* 38 (1996) 7/8, 303-308.

NOTEN

- * Voor de afbeeldingen is gebruik gemaakt van de collectie van de Universiteitsbibliotheek van Utrecht.
- 1. Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI), *Notulen*, Brief Van Egmond 24-2-1863 (bijlage 14), 230.
- 2. NA, Kon. Instituut van Ingenieurs, inv.nr. 5, p. 160 en 161.
- 3. NA, Min. van Bin. Zaken, afd. Waterstaat (1814-1877) inv.nr. 3775, advies van de commissie (7-5-1863) bij brief van KIVI-bestuur aan de minister (6-7-1863).
- 4. KIVI, *Notulen van de vergaderingen van het Kon. Instituut van Ingenieurs*, Instituutsjaar 1862-1863, 220.
- 5. NA, Kon. Instituut van Ingenieurs, inv.nr. 6, p. 15.
- 6. NA, Min. van Bin. Zaken, afd. Waterstaat (1814-1877) inv.nr. 3776, inspecteur aan minister (20-11-1864, 17-7-1865 en 3-10-1865); minister aan inspecteur (13-12-1864); opdracht minister (12-10-1865) en minister van Oorlog aan minister van Binnenlandse Zaken (9-11-1865).
- 7. NA, Min. van Waterstaat, Handel etc. (1878-1905), inv.nr. 1320, minister aan ingenieur algemene dienst (10-9-1885); Verweij aan minister (17-9-1885); advies hoofdinspecteur aan minister (18-9-1885); minister aan Verweij (29-9-1885); inv.nr. 1323, de Bruijn aan Caland (15-9-1888); Caland aan de minister (17-9-1888); de minister

- van Waterstaat aan de minister van Oorlog (22-9-1888).
- 8. NA, Min. van Waterstaat, Handel etc. (1878-1905), inv.nr. 1326, notitie 30-7-1891 bij brief Caland aan de minister (31-7-1891); hoofdinspecteur aan minister (29-9-1891 en 19-10-1891); minister aan Van Diesen (7-11-1891); Van Diesen aan minister (5-2-1892); minister aan Landsdrukkerij (2-3-1892); inv.nr. 1327, ministeriële beschikking (9-1-1892).
- 9. *Waterstaatskaart*, blad Amsterdam-4, bewerkt in 1865, 'Toelichting' en 'Verklaring der teekens'; blad Gorinchem-1, bewerkt in 1870.
- 10. *Waterstaatskaart*, blad Amsterdam-4, bewerkt in 1865, 'Toelichting'; *Aanteekeningen omtrent de geschiedenis*, 6; *Waterstaatskaart*, blad Roermond-3 (verkend in 1889, bewerkt in 1890).
- 11. *Waterstaatskaart*, blad Gorinchem-1, verkend in 1881, bewerkt in 1882; blad Harlingen-3, bewerkt in 1873.
- 12. *Aanteekeningen omtrent de geschiedenis*, 33.
- 13. Berekeningen op grond van de vermeldingen op de bladwijzer *Waterstaatskaart* van ca. 1919, met de hand bijgewerkt tot ca. 1930, aanwezig in een dossier uit 1933 (NA 2.16.74, inv.nr. 4, map E).
- 14. Damoiseaux, '130 jaar Waterstaatskaart' (1998), 27.
- 15. Damoiseaux (1998), 27-29.
- 16. *Waterstaatskaart*, blad Amsterdam-Oost, herzien in 1947, bijgewerkt in 1950.
- 17. *Waterstaatskaart*, Zwolle-3, verkend 1880, bewerkt in 1882; Instructies en omschrijvingen in een intern document Rijkswaterstaat voor vervaardiging Waterstaatskaart, 23.
- 18. *De waterstaatskaart*, vijfde editie (MD 1983); Damoiseaux (1998), interview M. Damoiseaux (9-4-2002); Brochures *De Waterstaatskaart van Nederland* (met bladwijzer), Staatsuitgeverij, uitgave 1977 en 1983; Wouters, 'Het Waterstaatkundig Informatie Systeem' (1996), 306; Kartobibliografie *Waterstaatskaart* (2001).
- 19. *De waterstaatskaart*, vijfde editie (MD 1983); Damoiseaux (1998); interview M. Damoiseaux (9-4-2002).
- 20. CAS, Publiceren van de Waterstaatskaart, voorl. inv.nr. 1100, *Projectplan Waterstaatskaart Nieuwe Stijl*, 3.
- 21. CAS, Meetkundige Dienst na 1945, voorlopig inv.nr. 189 (verslag directievergadering 12-12-1988); CAS, Publiceren van de Waterstaatskaart, voorlopig inv.nr. 1100, *Projectplan Waterstaatskaart Nieuwe Stijl* (versie 3, 9-1-1989), 6-7.
- 22. Mededeling W. van de Guchte (29-7-2002).
- 23. *Eindrapport Werkgroep Inhoud*, 1-3; interview M. Damoiseaux (9-4-2002).
- 24. *Eindrapport Werkgroep Vormgeving*, 9-10, 52.
- 25. *Waterstaatskaart*, blad Rhenen-3, verkend in 1895, bewerkt in 1898, Toelichting; blad Tiel-West, opname 1982, uitgave 1985, Toelichting.
- 26. Interview R. Olierook (19-2-2003); interview J. Hoogland (26-2-2003); RWS, Hoofddirectie v.d. Waterstaat na 1980, directieraadvergadering 8-4-1991, 'Mededelingen hoofd R week 13'. Interview R. Olierook (19-2-2003); interview J. Hoogland (26-2-2003). Een onderzoek van het bureau Nexpri uit juni 1991 bevestigde het beeld over gebruikers buiten Rijkswaterstaat, en de vraag of gebruikers voldoende zouden willen betalen voor de kaart. Instellingen van onderwijs en onderzoek zijn niet in de gebruikersenquête opgenomen.

SUMMARY

A graphic representation of the 'waterstaat': the 'Waterstaats' map of The Netherlands, 1865-1992 / Maili Blauw

The Dutch Service for Water state published the Waterstaat Map of The Netherlands between 1865 and 1992, scale 1:50.000. It was a topographical map that provided easily understood information about the location, condition, and possible threat of the waters. Because it served as a highly useful document, that could be consulted for many kinds of topographical information, the map went through many different versions and editions. In 1992 it was decided to stop printing the map and replace it with a digital version.

@ la Carte

Deze rubriek vestigt de aandacht op bijzondere internetsites met betrekking tot de historische kartografie.

Tips: Elger Heere (e.heere@geog.uu.nl) of Martijn Storms (m.storms@geog.uu.nl).

Via de website www.maphist.nl/ct/alacarte/index.html zijn alle hieronder vermelde links direct aanklikbaar.

Vijf jaar @ la Carte, een terugblik

Dit is alweer de twintigste @ la Carte. Hoog tijd om eens stil te staan bij de ontwikkelingen op het gebied van historische kartografie en internet.

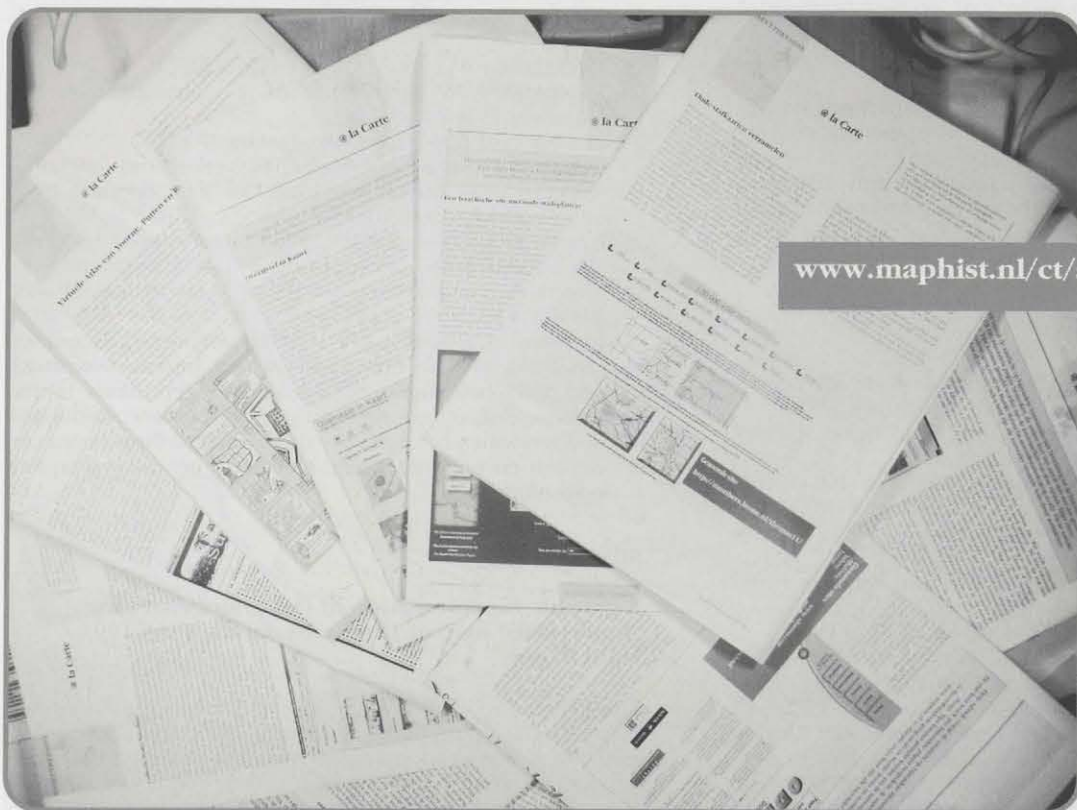
We begonnen vijf jaar geleden met een overzicht van de zoekmogelijkheden op internet. Als zoekmachines werden Yahoo, Lycos, Alta Vista en Ilse aanbevolen. Google bestond klaarblijkelijk nog niet. Deze laatste is overigens tegenwoordig te prefereren, omdat specifiek op afbeeldingen gezocht kan worden. Oddens Bookmarks is echter nog steeds onovertroffen! Een grote diversiteit aan onderwerpen volgde. In de loop der tijd heeft zich wel een verschuiving van aandacht voltrokken. Gingen we in het begin uit van mooie (of minder mooie) afbeeldingen van oude kaarten, later kreeg ook de toepassing van de oude kaarten in historische atlas- sen de nodige aandacht. Dit is een naar ons idee algemene trend. Veel instellingen vorderen met de digitalisering van hun collectie. Nu is de tijd daar om ook wat te doen met die afbeeldingen. In de tweede rubriek is aandacht besteed aan het fenomeen 'beeldbanken'. Hoewel sommige technisch zeer mooi zijn (bijvoorbeeld die van de Library of Congress, @ la Carte 2001-1), blijven het toch losse plaatjes, zonder samenhang. Deze samenhang kan bijvoorbeeld worden gere- aliseerd door het toepassen van een atlasconcept. We heb-

ben er diverse besproken, zoals de Atlas Mutual Heritage (2002-1), de Virtuele Atlas van Voorne, Putten en Rozenburg (2005-2) en cultuurhistorische atlas- sen (2005-3). En er staan er nog meer in de planning.

Internet zou een vluchtig medium zijn. Natuurlijk, meer dan eens kregen we commentaar dat de indeling van een site veranderd was nadat wij erover hadden geschreven. Maar van de 55 links die we de afgelopen afleveringen gegeven hebben, zijn er slechts 6 die niet meer werken. Er zijn overigens ook links die je doorverwijzen naar een nieuwe adres. Maar via de oude link, komt men wel op de site. Informatie blijft dus wel degelijk vaak lang op het net.

Hoe betrouwbaar is nu de informatie die op internet aan- geboden wordt? Wanneer men een boek pakt, kan men de be- trouwbaarheid van de inhoud relateren aan de autoriteit van de auteur. Wanneer men een artikel uit een tijdschrift pakt, bijvoorbeeld Caert-Thresoor, dan weet men dat tenminste twee redactieleden er vóór publicatie naar hebben gekeken. Bij internet is dit niet zo. Iedereen kan op internet zetten wat hij wil, de controle ontbreekt. De gebruiker moet zelf deze controle uitvoeren. In feite geldt hiervoor hetzelfde als voor een papieren artikel. Ook voor informatie op internet geldt dat er goede bronverwijzingen moeten zijn.

En ondertussen zullen ook wij doorgaan met het scheiden van het koren en het kaf.

www.maphist.nl/ct/alacarte/index.html

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs.
Lida Ruitinga, Bibliotheek Vrije Universiteit,
Kaartenverzameling, De Boelelaan 1103,
1081 HV Amsterdam, fax (020) 444 5259,
e-mail: A.H.Ruitinga@ubvu.vu.nl

Varia Cartographica

Oprichting Restauratoren Nederland versterkt restauratiediscipline

De vereniging Restauratoren Nederland is 1 juli voortgekomen uit een fusie van de verenigingen VeRes (Belangenvereniging Restauratoren Nederland), VAR (Vereniging Restauratoren van Papier, Boek en Fotografisch Materiaal), TRON (Textiel Restauratoren Overleg Nederland) en IIC-Nederland (International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works afdeling Nederland). De nieuwe vereniging is hiermee de bundeling geworden van restauratoren en iedereen die werkzaam is in het brede veld van conservering en restauratie.

Regelmatig haalt het vak restauratie de publiciteit. Denk aan het wetenschappelijk onderzoek naar het behandelen van inktvraat in documenten, de benoeming van de eerste bijzonder hoogleraar restauratie maar ook de omstreden restauratie van Who's afraid of Red Yellow and Blue van Barnett Newman. Restauratie is een spannend vak in ontwikkeling. Een gevaarlijke vak ook, als men beseft dat iedereen zich restaurator mag noemen. Restauratoren Nederland koestert hoge ambities: de ontwikkeling van dit boeiende werkterrein te stimuleren.

Restauratoren Nederland zet zich in voor het behartigen van de belangen van de beroepsgroep en voor de zorg voor het cultureel erfgoed. Zij wil de deskundigheid van haar leden bevorderen en de sector professionaliseren. Alle restaurator-leden ondertekenen de Europese Ethische Code en zij voldoen aan kwaliteitseisen. Zo zullen instellingen en particulieren die van de diensten van een restaurator-lid van Restauratoren Nederland gebruikmaken, beter gegarandeerd zijn van een goede kwaliteit.

Ook wil Restauratoren Nederland het publieke, professionele en politieke besef over de noodzaak van de zorg voor ons culturele erfgoed vergroten. Zij treedt op als gesprekspartner bij opleidingen, onderzoeksinstituten, de overheid en subsidiegevers. De gloednieuwe website is bedoeld om zowel restauratoren als het breed en belangstellend publiek te voorzien van accurate informatie.

Kijk op www.restauratoren.nl

Wilt u meer informatie over Restauratoren Nederland of wilt u met een restaurator van Restauratoren Nederland spreken, neemt u dan contact op met: Suzanne Maarschalkerweerd-Dechamps 020 8500370, info@restauratoren.nl.

'Maps and Society'

Serie lezingen op het Warburg Institute

Opnieuw worden lezingen op het gebied van de geschiedenis van de cartografie georganiseerd door Catherine Delano Smith (Institute of Historical Research) en Tony Campbell (voorheen Map Library, British Library). De bijeenkomsten worden gehouden op het Warburg Institute, University of London, Woburn Square, London WC1H 0AB om 5 uur 's middags. De toegang is vrij. Na afloop is een drankje verkrijgbaar en iedereen is welkom. Inlichtingen: +44 (0) 20 8346 5112 (Dr Delano Smith) of t.campbell@ockendon.clara.co.uk.

Het programma voor 2006 tot en met mei is als volgt:
16 februari

(deze bijeenkomst wordt gesponsord door The Hakluyt Society)
Emeritus Professor Bruce Lenman (Department of History,
University of St Andrews)

Cartographic intelligence and the French Navy in the Caribbean, c. 1679-1711.

9 maart

Ashley Baynton Williams (Editor, Map Forum)
Coaxing the buyer: financing and marketing broadsheet maps in the 17th and 18th century Britain.

6 april

Veronica della Dora (Post-doctoral Fellow, Getty Research Institute, Los Angeles, U.S.A.)
Mapping Mount Athos: Renaissance and Enlightenment visions.

4 mei

Anne Bush (University of Hawaii at Manoa / University of Oxford)
Inscribing the city: visual itineraries in nineteenth-century guidebooks to Rome.

25 mei

Dr Camille Serchuk (Department of Art History, Southern Connecticut State University, U.S.A.)
Picturing France in the fifteenth century: a new (old) map.

Recente informatie over de lezingen kan gevonden worden op de volgende website:

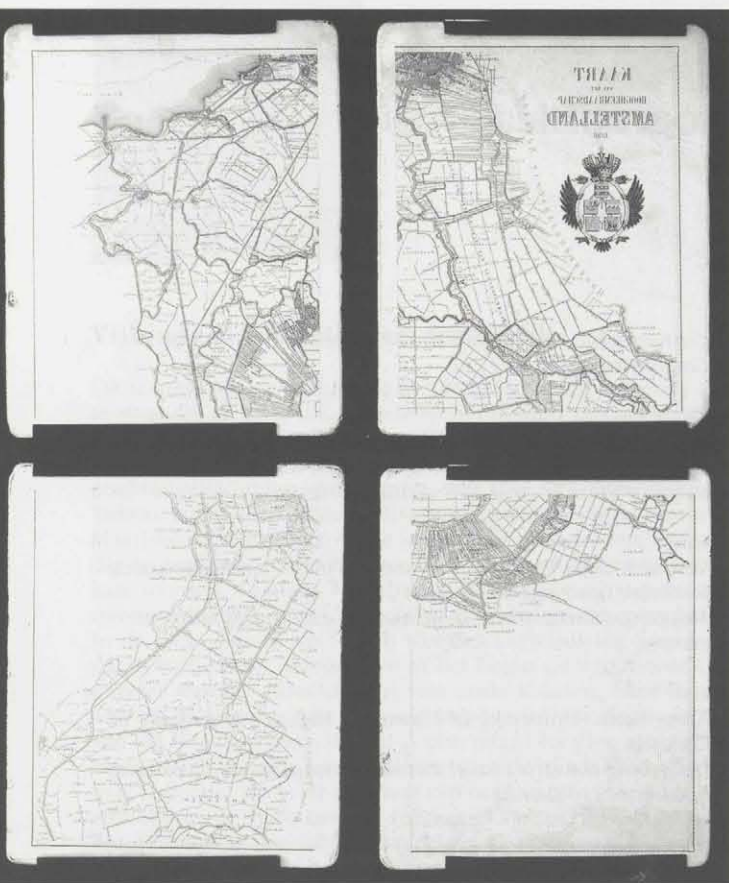
<http://www.maphistory.info/warburgprog.html>.

Unieke drukkersstenen met de kaart van Amstelland uit 1898

Het hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht bewaart een complete set van 4 lithografische stenen uit 1898 die uniek is in Nederland. Soortgelijke stenen zijn bijna allemaal verloren gegaan en daarom tegenwoordig uiterst zeldzaam. Drukke-rijen bewaren bij uitzondering nog wel stenen zoals bij Joh. Enschede. De stenen laten zien met hoeveel zorg in het verleden kaarten gemaakt werden die betrouwbaar moesten zijn voor het bestuur en andere betrokkenen bij het waterbeheer. Het maken van kaarten past in een lange traditie bij waterschappen tot de komst van de waterstaatskaarten van de Topografische Dienst. In de archieven zijn daarvan nog vele voorbeelden te vinden. Een deel is tegenwoordig ook digitaal voorhanden.

Op de kaarten staat het gebied van het hoogheemraadschap Amstelland dat bestaan heeft van 1525 tot 1990. Dat is het deel ten westen van de Vecht binnen het huidige gebied van AGV. Daarvoor waren in opdracht van het hoogheemraadschap al kaarten van hetzelfde gebied gemaakt in 1772, 1848, 1860 en 1875 die eveneens bewaard zijn. De schaal van de kaart is 1:25.000. De oudst bekende kaart van Amstelland dateert van 1593.

Deze stenen zijn in spiegelbeeld met de hand gegraveerd door L.J.W. Meijjs. Hij werkte eraan van 1893 tot 1898. Na goedkeuring van het kaartbeeld zijn ze gebruikt voor een honderdtal afdrucken op papier. Na het graveren op de stenen is een overdruk gemaakt voor een productiesteen voor afdrucken op papier en voor het aanbrengen van wijzigingen. Daarom staan aanpassingen niet altijd op de moedersteen maar wel op de afdrucken op papier zoals de legenda en enkele details. Een deel van de afdrucken is verspreid over relaties bij het waterbeheer of in het archief achterge-

bleven. De kaarten werden gebruikt door het bestuur voor het beheer van en het toezicht op de waterhuishouding. In totaal betaalde het bestuur 1460 gulden.

Deze moederstenen zijn gerestaureerd omdat ze na ruim 100 jaar behoorlijk zijn vervuild en aangetast. De stenen bestaan uit kalk- en leisteen en wegen elk ca 90 kilo. Omdat de meest optimale bewaarcondities niet altijd bekend waren werden ze lange tijd in een te koude en droge kelder gelegd waardoor de stenen brosser en kwetsbaar waren geworden. Decennialang was ter bescherming tegen beschadiging papier (zuurhoudend) op de stenen geplakt met Arabische gom waardoor de kwaliteit van de stenen verminderde en kleurverschillen zijn ontstaan op plaatsen waar het papier niet goed op stenen hechtte. Na restauratie door het Steendrukmuseum in Valkenswaard zijn de stenen in een goede conditie gebracht om verder verval te voorkomen en om deze aan belangstellenden te laten zien.

Op de kaart zijn veel details zichtbaar die inmiddels veranderd zijn. De legenda geeft aan dat oude gebiedsgrenzen waren aangegeven en waterstaatkundige werken zoals (stoom)-gemalen, bruggen, sluizen, polderpeilen, gebouwen en water- en landwegen en topografische namen. Het heraldisch wapen van het hoogheemraadschap was destijds samengesteld uit de wapens van de districten, genoemd naar gemeenten, die deel uitmaakten van het werkgebied: Ouder-Amstel, Diemen, Mijdrecht, Uithoorn en Baambrugge. Voor 1874 stond het wapen van Amsterdam er ook bij toen het ook deel uitmaakte van Amstelland. Dankzij de zorg van het hoogheemraadschap voor het behoud van waardevol cultureel erfgoed kan iedereen op steen nu nog nagaan hoe het gebied er in de 19e eeuw waterstaatkundig uitzag. De stenen hebben een plaats gekregen in de nieuwbouw op de 10e verdieping. Daar kunnen medewerkers en bezoekers met eigen ogen zien welke verandering hebben plaatsgevonden in ons werkgebied.

Jan Blom, archivaris hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht, 020 6082492, www.agv.nl

Peter van der Krogt ontvangt Helen Wallis Award 2005

Namens de selectie commissie ontving Peter van der Krogt van de Universiteit Utrecht uit handen van IMCoS President Roger Baskes op 10 juni 2005 de IMCoS-Helen Wallis Award 2005. De Helen Wallis Award wordt jaarlijks uitgereikt aan een persoon of organisatie die een buitengewone bijdrage heeft geleverd aan de verspreiding van de kartografie.

Peter van der Krogt ontving de prijs vanwege zijn grote bijdrage aan de studie van oude kaarten, in druk en op het web. Zijn lange literatuurlijst van boeken en artikelen toont aan dat hij over bijna tomeloze energie moet beschikken. Peter is tevens verantwoordelijk voor MapHist, de discussielijst op Internet voor alles wat maar met oude kaarten en de geschiedenis van de kartografie te maken heeft.

Hij is gespecialiseerd in Nederlandse globes, waarop hij promoveerde in Utrecht bij Prof. Günter Schilder, lid van de IMCOS Council en vroegere winnaar van deze prijs. Na diens pensionering heeft Peter hem opgevolgd als hoofd van het Explokart programma van de Universiteit Utrecht. Binnen dit programma worden enthousiaste vrijwilligers opgeleid tot het produceren van hoogwaardig bibliografisch werk.

Het meest omvattende werk waar Peter zich mee bezig houdt is de uitgebreide revisie van het standaard werk over Nederlandse kaarten: *Koeman's Atlantes Neerlandici*. Drie van de tien delen zijn reeds gepubliceerd: Mercator-Hondius-Janssnius, Blaeu and Ortelius.

Cursus Historische Kartografie

Voor belangstellenden bestaat de mogelijkheid deel te nemen aan de cursus Historische Kartografie aan de Universiteit Utrecht. De cursus bestaat uit een hoorcollege en een praktisch gedeelte.

De hoorcolleges omvatten een algemene introductie in de geschiedenis van de kartografie, met aandacht voor de toepassing van oude kaarten bij historisch onderzoek, commerciële kartografie, 16de-18de eeuw, de institutionele kartografie met de karteringsgeschiedenis van het Nederlandse grondgebied, 16de-20ste eeuw, en de ontwikkeling van de thematische kartografie en schoolatlassen. De colleges gaan vergezeld van diaserieën en uitgebreide tentoonstellingen, alsmede excursies naar belangrijke kaartenverzamelingen.

Het praktisch gedeelte bestaat uit een werkstuk, waarmee wordt geoefend met historische bewijsvoering aan de hand van oude kaarten. Het hoofddoel van het werkstuk ligt in het op verantwoorde wijze gebruiken van oude kartografische

documenten. Het onderwerp van het werkstuk mag behalve historisch kartografisch ook historisch of historisch-geografisch zijn. Voor toehoorders is vervaardiging van een werkstuk niet verplicht.

Tijd: februari-maart 2006 – de precieze data worden bekendgemaakt op de website <http://cartography.geog.uu.nl/histkart.html>. De hoorcolleges elke woensdagmiddag van 14.00 tot 17.00 uur in de universiteitsbibliotheek te Utrecht (De Uithof). Werkstukbegeleiding enkele bijeenkomsten op afspraak en verder individueel op afspraak.

Docenten: Dr. Peter van der Krogt en Dr. Paul van den Brink.

Kosten: € 200,- (excl. reiskosten excursies). Studenten ingeschreven aan een Nederlandse universiteit kunnen gratis deelnemen (de cursus geldt als bijvak voor 7,5 ECTS, werkstuk en het afleggen van een mondeling tentamen verplicht).

Aanmelding: (bij voorkeur per e-mail):
Dr. Peter van der Krogt,
Faculteit Geowetenschappen – Kartografie,
Universiteit Utrecht, Postbus 80115,
3508 TC Utrecht.
Fax: 030-2540604.
E-mail: p.vanderkrogt@geo.uu.nl

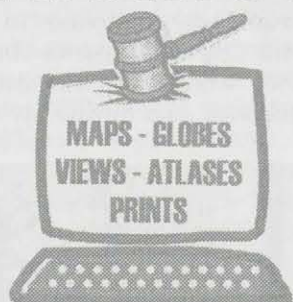

MERCATOR

**Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342**

Bezoek op afspraak.

Swaen.com

**PAULUS SWAEN
INTERNET MAP-AUCTIONS**

March 14-15th, 2006

www.swaen.com

Email: paulus@swaen.com
Tel. Paris/France +33 1 4424 8580
Fax +33 1 4424 8580

HOLGER CHRISTOPH & Co.

*Sellers and buyers
of Antique Maps,
Atlases & Prints*

We hold one auction sale yearly of
Antiquarian books, maps and prints

www.antiquariat-christoph.com

Antiquariat CHRISTOPH
& Co. GmbH
Kaiserstr. 1a • D-53113 Bonn
Tel.: 0228 - 261 82 80 • Fax 0228 - 261 88 19
E-mail: auktion@antiquariat-christoph.com

Peter van der Krogt

Waarom Joan Blaeu de opdracht van zijn kaart van Perzië wijzigde

Dr. P.C.J. van der Krogt is onderzoeker-docent bij de Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht.

In of op veel zeventiende-eeuwse kaarten, atlassen en boeken is een opdracht gedrukt. In zo'n opdracht wordt de geadresseerde meestal zeer onderdanig en met zeer lovende bewoordingen aangesproken. Het 'eerste' exemplaar van de kaart of atlas, meestal in speciale uitvoering, werd aan de betreffende persoon overhandigd in de hoop dat deze zo verguld zou zijn met dit eerbewijs dat hij de schenker een aanzienlijk bedrag doneerde.

Willem Jansz. Blaeu volgde op zijn kaarten een iets andere politiek. Een aantal atlaskaarten uit de jaren dertig van de zeventiende eeuw is opgedragen aan Amsterdamse vroedschappen, vaak persoonlijke vrienden van Blaeu. Zoals Kees Zandvliet in zijn dissertatie aantoonde, kunnen de meeste van deze opdrachten gezien worden als een politieke verklaring: ze tonen de band tussen prins Frederik Hendrik (stadhouder van 1625-1647) en de politieke elite van Amsterdam.

Tegelijkertijd eerde Blaeu in deze vroedschappen een aantal familieleden, vooral de nakomelingen van zijn nicht Anna Jacobsdr. Blaeu, die met Cornelis Pietersz Hooft was gehuwd. Hun dochter Aeghje huwde met Pieter Hasselaer, aan wie de kaart van de Staat Genua werd opgedragen. Hun nicht Grietge Pieters Hooft trouwde met Herman Tholinx (1590-1627). Zijn broer Diederick werd vereerd met de kaart van Perzië en is het onderwerp van dit artikeltje.

Joan Blaeu volgde met zijn opdrachten de politiek van zijn vader. Robert van der Houve, die met de kaart van Padua vereerd werd, was de schoonvader van Arnout Hooft, een kleinzoon van Cornelis en Aeghje. Een kleindochter van dit echtpaar, Aeghje Hooft, huwde met een zoon van Albert Coenraetsz. Burgh, aan wie Willem Blaeu zijn kaart van West-Indië had opgedragen.

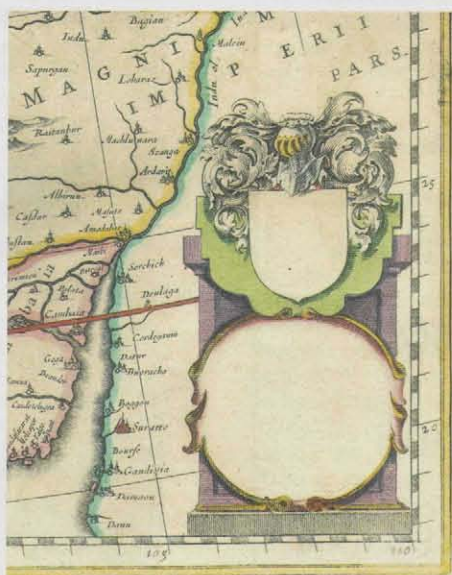
Over het algemeen gold: eenmaal opgedragen, altijd opgedragen. De kaarten werden steeds maar herdrukt

en de opdracht werd niet gewijzigd, ook niet als de betreffende persoon inmiddels overleden was. Er is één intrigerende uitzondering. De kaart van Perzië die door Willem Blaeu in 1634 aan Diederick Tholinx (1589-na 1654) was opgedragen.

Diederick Tholinx, koopman aan de Herengracht 'in Hamburg' te Amsterdam, was in 1621 in de raad van die stad opgenomen en was vanaf 1625 bewindhebber van de Verenigde Oostindische Compagnie. Hij bekleedde diverse andere ambten, zoals luitenant, later kapitein der Burgerij en regent van het Sint Jorishof. Diederick, die geïnvesteerd had in de *Batavia*, ging uiteindelijk in 1644 failliet aan de ondergang van dat schip in 1629, net als zijn buurman Vondel en de schilder Rembrandt, die twee portretten maakte van Diedericks vader Arnoud. Na zijn faillissement mocht hij geen openbare functies in Amsterdam uitoefenen en hij moest zijn functie als raad van Amsterdam en bewindhebber van de VOC opgeven. Ook zijn koopmansbestaan was ten einde. Op 11 augustus 1644 ging hij een accoord met zijn crediteurs aan. Dat was een grote schande in die tijd en Diederick verliet de stad en werd ritmeester in dienst van de Staten. In 1650 wordt nog meer schande van hem gesproken. In *De gesteurde Hollantsche Leeuw Ofte het Belegerde Amsterdam*, een pamflet uit 1650, wordt verhaald dat 'onse Bancqueroetiensen Teulinck' zijn functie als ritmeester aan

1. De opdracht aan Diederick Tholinx.

2. De opdracht verwijderd.

3. De opdracht aan Simon van Hoorn.

Blaeus kaart van Perzië, 1ste staat (coll. Cyrus Alai, kaart E.83 in Cyrus Alai, *General Maps of Persia*. Leiden: Brill, 2005).

zijn zoon had overgedragen en zelf tot drossaard van Zevenbergen benoemd was. In 1650 werd Amsterdam door stadhouder prins Willem II belegerd en Tholinx stond aan de zijde van de prins als adviseur. Als de prins de stad gewonnen had zou hij "dien bancqueroetiensen schelm" tot burgemeester benoemd hebben en zijn zoon zou dan opperschout geworden zijn. Het moge duidelijk zijn: failliet gaan was een zeer grote schande. Zo'n grote schande zelfs, dat Joan Blaeu al direct na het Diedericks faillissement diens naam en wapenschild van de koperplaat van de kaart van Perzië verwijderde. In de volgende uitgaven van de atlasen bleven de twee velden leeg. Een paar jaar later zou hij daarvoor zelfs nog meer reden gehad hebben: Joan Blaeu was een van de verdedigers van de stad om de aanval van prins Willem II te weerstaan (waar Tholinx aan de zijde van de prins vocht).

Pas toen hij aan de *Atlas maior* werkte vond hij het nodig een nieuwe opdracht op de kaart te zetten. Nu kreeg Simon van Hoorn (1618-1667) de eer. Van Hoorn was in 1648 in de raad van Amsterdam opgenomen en bekleedde enkele malen de functie van burgemeester. In 1660 was hij een van de ambassadeurs extraordinaris aan het hof van Karel II, koning van Engeland, wat in de tekst van de opdracht gememoreerd wordt. Het wapenschild van Van Hoorn was mogelijk aanvankelijk niet bekend en pas later ingevuld.

Het faillissement van Diederick Tholinx heeft dus voor drie verschillende staten van de kaart van Perzië gezorgd.

(1) Opdracht door Willem Jansz. Blaeu aan Diederick Tholinx, met diens wapen: in zilver drie rode schuinkruisen (2, 1), elk beladen met een gouden merlet. Het helmteken is ook een gouden merlet. Komt voor in de atlasen 1634 tot ca. 1644.

(2) Tekst van de opdracht en wapen, inclusief helmteken, verwijderd.

Atlasen ca. 1644-1660.

(3) Opdracht door Joan Blaeu aan Simon van Hoorn, met

diens wapen: gevierendeeld: 1 en 4 in goud een natuurlijke valk; 2 en 3 in rood drie inelkaar gestrengelde zilveren jacht-hoorns. Het helmteken is een valk.

Atlas maior 1662 (in vroege drukken mogelijk een "proef"-staat waar het wapenschild nog niet is ingevuld. Bij het samenstellen van deel II van *Koeman's Atlantes Neerlandici* heb ik een aantekening van zo'n staat gemaakt, echter zonder de bibliotheek te noteren).

LITERATUUR

Elias, Johan E. *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*. Haarlem: Loosjes, 1903-05 (herdruk Amsterdam, 1966). [Tholinx: No. 119, blz. 365-366 en 1104; Van Hoorn, No. 154, blz. 447-450 en 1086].

Knuttel, W.P.C. *Catalogus van de pamfletten-verzameling, berustende in de Koninklijke Bibliotheek*. 's-Gravenhage, 1889-1920 [pamflet 6865, geciteerd door Elias].

Krogt, Peter van der, *Koeman's Atlantes Neerlandici: New Edition, Vol. II: The Folio Atlases Published by Willem Jansz. Blaeu and Joan Blaeu*. 't Goy-Houten: HES & De Graaf, 2000. [map 8200:2.1, 2, 3a en 3b].

Zandvliet, Kees, *Mapping for Money: Maps, plans and topographic paintings and their role in Dutch overseas expansion during the 16th and 17th centuries*. Amsterdam: Batavian Lion International, 1998. [blz. 118-119].

* Met dank aan prof. dr Ad W.M. Teulings te Leiden, die mij informatie verschaftte uit zijn publikatie in voorbereiding.

** Voor de afbeeldingen is gebruik gemaakt van de collectie van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam.

SUMMARY

Why Joan Blaeu altered the dedication on his map of Persia / Peter van der Krogt

Willem Jansz. Blaeu dedicated his atlas maps to several friends and relatives. The map of Persia of 1634 he dedicated to the Amsterdam merchant Diederick Tholinx. In 1644 Tholinx went bankrupt because of the shipwreck of the Batavia and had to leave the town. Joan Blaeu removed the dedication and left the cartouche blank. For the *Atlas Maior* he made a new dedication: this time to the Amsterdam magistrate Simon van Hoorn.

Bespreking

Redactie besprekingen:
Sjoerd de Meer
E-mail: de.meer@hccnet.nl

Water door de tijd rond Amstel, Gooi en Vecht / Hoogheemraadschap Amstel, Gooi, Vecht, DWR. - Hilversum : AGV/DWR, 2004. - 1 cd-rom

In het kader van een bijdrage van het Hoogheemraadschap van Amstel, Gooi en Vecht (AGV) aan het Nationaal Digitaliseringsplan is in samenwerking met DWR (Dienst Waterbeheer en Riolering) en met medewerking van particulieren, gemeenten en historische kringen een cdrom geproduceerd. De cdrom 'Water door de tijd rond Amstel, Gooi en Vecht' is een virtuele expositie, die historische bronnen laat zien uit de archieven van het hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht en verzamelingen van particulieren en organisaties over water in het verleden.

Een galerij van voorbeelden laat geïnteresseerden kennismaken met rijke historische bestanden in de archieven van opgeheven waterschappen en polderbesturen. Het doel van deze productie is het vergroten van de toegankelijkheid van moeilijk vindbaar en vaak ook onbekend materiaal.

De ongeveer 270 items kunnen worden bekeken via voor-geprogrammeerde zoekacties zoals per materiaal geordend - topografische kaarten, technische tekeningen, prenten en gravures, prentbriefkaarten, foto's, enz. - en daarbinnen op enkele tijdspannen. De thumbnails kunnen aangeklikt worden voor vergroting. De beschrijving verschijnt vervolgens in een tekstveldje wanneer je met je muis boven het plaatje

zweeft. Zoeken op plaatsnaam geeft zo wel problemen: omdat alleen de thumbnails per plaatsnaam in alfabetische volgorde worden getoond, weet je niet waar de ene stad begint en de andere eindigt. Het is overigens eenvoudig om in te zoomen en andere standpunten in te nemen ten opzichte van de beelden.

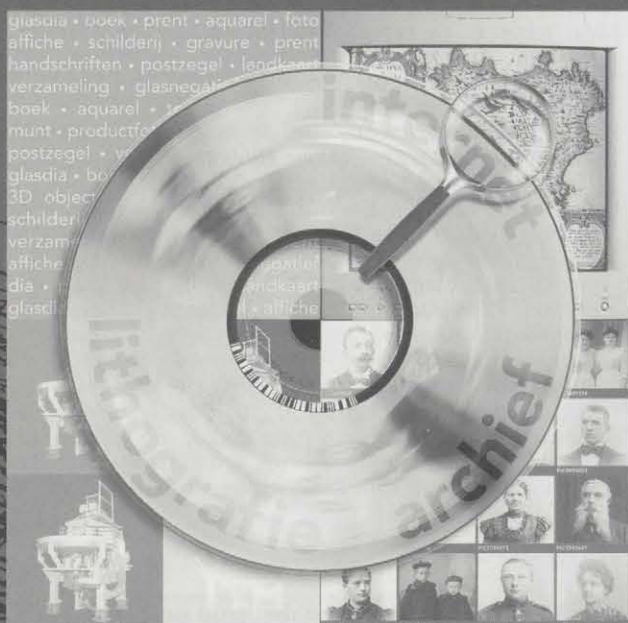
De cdrom's zijn onder andere verspreid onder openbare bibliotheken, historische verenigingen, archiefdiensten en gemeenten binnen het beheersgebied van AGV. Bij deze organisaties kunnen geïnteresseerden de beelden over de betekenis van het water in het verleden bekijken en kopiëren voor persoonlijk gebruik.

Het is te betreuren dat informatie over deze cdrom op de website van AGV zo lastig te vinden is: deze zit namelijk onder nieuwsarchief terwijl de informatie van blijvende kracht blijft. Ook is het jammer dat er naast de cdrom geen website is die voor iedereen toegankelijk is: een website zou de interesse en verspreiding van informatie alleen maar doen toenemen. Toch kan het juist voor veel historici prettig zijn dat zij via de cdrom kunnen beschikken over de bestanden, zonder de noodzaak ze eerst te moeten downloaden van het web. Het ligt in de bedoeling op termijn wel alle informatie ook op Internet te zetten.

Voor het bestellen van de cdrom: 09009394, of via www.agv.nl.

Patricia Alkhoven

Digitalisering elk denkbaar origineel

PICTURA IMAGINIS
DIGITALISERING VAN BEELDARCHIEVEN BV

digitaal procédé

Het zoeken, tevoorschijn halen en bekijken van beelden of teksten in archieven is vaak een tijdrovende operatie.

We willen snel en doeltreffend over de gevraagde informatie beschikken en dan ook nog het liefst vanaf de plek waar het ons het beste uitkomt. Wij van Pictura Imaginis hebben een digitaal procédé ontwikkeld waardoor dat mogelijk wordt.

database als vervanging van de ladenkast

Een modern geconserveerd archief is een kostbaar bezit. Niet alleen voor diegenen die er dagelijks verantwoordelijkheid voor dragen. Veel verschillende doelgroepen moeten er ook hun voordeel mee kunnen doen. De door Pictura Imaginis vervaardigde database van ieder gedigitaliseerd archief verhoogt de toegankelijkheid voor alle gebruikers enorm. Zoeken is eenvoudiger, gaat veel sneller en het oproepen van gevonden informatie is opeens een peulenschil. Digitale beelden ziet u 4x groter in topkwaliteit op uw scherm dan het origineel.

- advisering, implementatie en trajectbegeleiding
- publicatieprojecten (internet, drukwerk)
- database toepassingen

de hoefsmid 13 - 1851 PZ Heiloo - tel: 072 53 20 444 - fax: 072 53 20 400 - e-mail: info@pictura-im.nl - www.pictura-im.nl

Inzendingen voor deze rubriek aan: dr. Peter van der Krogt, Universiteit Utrecht, Faculteit Geowetenschappen, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, e-mail: peter@vanderkrogt.net.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

AKVELD, L.

Koersvast: Vijf eeuwen navigatie op zee: Een bundel opstellen aangeboden aan Willem Mörzer Bruyns bij zijn afscheid van het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam in 2005 / samenst. en eindred. Leo Akveld; red. Remmelt Daalder, Frits Looimeijer, en Diederick Wildeman. - Zaltbommel: Aprilis, 2005. - ISBN 90-5994-108-x. - Bevat o.a. - De begeerde kaart van Mercator / Sjoerd de Meer (blz. 32-45).

- Mr. Joris Carolus (ca. 1566-ca. 1636) 'Stierman ende caertschryver tot Enchuysen' / Günter Schilder (blz. 46-59).

- Dutch globes of the seventeenth century: A conservator's perspective / Sylvia Sumira (blz. 62-71).

BAYNTON-WILLIAMS, A.

Huych Allard the Elder: a lesser known Dutch publisher / Ashley Baynton-Williams. - In: *MapForum* 7 (Fall 2005): 22-26.

BAYNTON-WILLIAMS, A.

Baynton-Williams, Ashley, Jodocus Hondius Jr.'s *Appendix Atlantis Maioris* [1629/30] and its Rivals / Ashley Baynton-Williams. - In: *MapForum* 7 (Fall 2005): 50-56.

BARBER, P.

The Map Book / Peter Barber (ed.). - London: Weidenfeld & Nicolson, 2005. - 360 blz. - ISBN 0-297-84372-9; £25.00; 160 kaarten (van 1500 voor Chr. tot 2005) met beschrijvingen door verschillende auteurs. - Informatie: www.orionbooks.co.uk.

BLANKEMEIJER, R.

Plaet of staat? De titelpagina van het Theatrum Orbis Terrarum / Rolf Blankemeijer. - In: *Caert-Thresoor* 24, 3 (2005): 73-78.

BRINK, L.

De aardrijkskundige wandkaarten van uitgeverij W.J. Thieme & Cie / L. Brink. - In: *Geo-Info: Tijdschrift voor Geo-Informatie Nederland* 2, 9 (2005): 410-417.

BROECKE, M. van den

Has the fourth Ortelius Americas plate ever been used? / Marcel van den Broecke. - In: *MapForum* 7 (Fall 2005): 28-32.

DREYER-EIMBCKE, O.

Geschichte der Kartographie am Beispiel von Hamburg und Schleswig-Holstein / Oswald Dreyer-Eimbcke; Lektorat und Abbildungstexte: Michael Recke. - Oldenburg: KomRegis, 2004. - 384 blz.: ill. - ISBN 3-9809226-2-6.

EGMOND, M. van

Een nieuwe onderdak voor de kaartenverzameling van de Utrechtse Faculteit Geowetenschappen / Marco van Egmond. - In: *Caert-Thresoor* 24, 3 (2005): 79-83.

GAUVIN, J.-F.

Traditionen des Globenbaus um 1750: Die Valks, Didier Robert de Vaugondy und Åkerman im Vergleich = Mid-18th Century Traditions in Globe Making: A Comparative Study on the Valks, Didier Robert de Vaugondy and Åkerman / Jean-François Gauvin. - In: *Der Globusfreund = Globe Studies* 51/52 (2005): 47-58.

HARMS, H.

Oldenburgische Kartographie in fünf Jahrhunderten / Hans Harms. - Oldenburg: Isensee Verlag, 2004. - 219 blz.: ill. - (Veröffentlichungen der Oldenburgischen Landschaft; Bd. 8). - ISBN 3-89995-092-2.

HEERE, E., & M. STORMS

Kadaster 1832 toegepast; de pilotprojecten van De Woon-omgeving / Elger Heere & Martijn Storms. - In: *Caert-Thresoor* 24, 3 (2005): 93-98.

KOK, H.

Luchtvaartkaarten voor 'long-range navigation' in de periode 1940-1970 / Hans Kok. - In: *Caert-Thresoor* 24, 3 (2005): 84-92.

KOZICA, K., & J. PEZDA

Dantiscum Emporium Totius Europae Celeberrimum: Gdansk i Baltik na mapach, widokach oraz dokumentach z zbiorów Tomasza Niewodniczanskiego (Bitburg, Niem-

cy): Katalog wystawy = Danzig und die Ostsee in Karten, Ansichten und Dokumenten aus der Sammlung von Tomasz Niewodniczanski (Bitburg): Ausstellungskatalog / Autoren des Katalogs: Kazimierz Kozica, Janusz Pezda. - Gdansk: Muzeum Historyczne Miasta Gdanska, 2004. - 490 blz.: ill. - ISBN 83-918610-0. - Catalogus van de tentoonstelling in Danzig oktober 2004-januari 2005 en elders. De catalogus bevat vier hoofdstukken: 1. Danzigs Weltverbindungen [kaarten en plattegronden van de gehele wereld], 2. Seekarten der Ostsee, 3. Länder und Städte des früheren polnisch-litauischen Reiches, 4. Danzig in Ansichten, Plänen und Dokumenten. Alle teksten in Pools en Duits.

NES, G. van, & F. van LOO

Het Kaerius-Pitt kaartje van de Zijpe (1631/1682): De collectie van het Zijper Museum, afl. 5 van 'Schatten en schatjes van/op zolder' / G.J.H. (Gerard) van Nes en L.F. (Frank) van Loo. - In: *Zijper Historie Bladen* 23, 3 (sept. 2005): 3-6. - ook on-line beschikbaar:

<http://www.zijpermuseum.nl/maps/zhb2005a.html>.

NOSOVSKIJ, G.V., & A.T. FOMENKO

Starie karti Velikoj Russkoj Imperii: Ptolemej i Ortelij v svete novoj bronologii / G.V. Nosovskij en A.T. Fomenko. - St. Petersburg: Neva, 2004. - 640 blz. - ISBN: 5-7654-3998-5.

ROOJEN, P. van

The Agile Rabbit book of historical and curious maps / Pepin van Rooijen. - Amsterdam: Pepin Press, 2005. - 127 blz. + CD-rom. - ISBN 90-5768-051-3. - Boek en cd bevatten ca. 150 afbeeldingen van kaarten en aanverwante prenten uit de 17de-20ste eeuw om te gebruiken voor webpagina's en drukwerk (in de meeste gevallen rechtenvrij). Teksten (Engels, Frans, Duits, Spaans, Portugees, Italiaans, Japans en Chinees) zijn zeer summier en bevatten slechts toponiem, land van herkomst en jaartal. Informatie: www.pepinpress.com.

SCHANS, R. van der

Waar het gebeurde: de plek van de geschiedenis: Vier eeuwen ruimtelijke ontwikkeling van een stukje Rotterdam digitaal ontsloten / René van der Schans. - In: *Geo-Info: Tijdschrift voor Geo-Informatie Nederland* 2, 5 (2005): 238-243.

STORMS, M.

Op zoek naar buitenlandse kaartboeken: Enkele resultaten van archiefonderzoek in Engeland en Duitsland / M. Storms. - In: *Geo-Info: Tijdschrift voor Geo-Informatie Nederland* 2, 7/8 (2005): 356-360.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

BIMCC NEWSLETTER Nr. 23 (September 2005)

Internet: <http://www.bimcc.org>

De Graeve, Jan, The Belgian contribution to the measurement of the 30th meridian arc in Africa (blz. 10-13).

Danckaert, Lisette, A map of Brussels edited by Vandermaelen, ca. 1838 (blz. 15-18).

Batchelor, Caroline, The mythical mountains of Kong (blz. 19-21).

CARTOGRAPHICA HELVETICA 31 (Juli 2005)

Internet: <http://www.stub.unibe.ch/dacb/cb/cb/carbe-en.html>

Koller-Weiss, Katharina, Aegidius Tschudis grosse Manuskriptkarte des schweizerischen Raums und der angrenzenden Gebiete, um 1565 (blz. 3-16).

Vischer, Daniel, & Hans-Uli Feldmann, Die erste Juragewässerkorrektur, 1868-1891 (blz. 17-32).

Schiedt, Hans-Ulrich, Die «Karte der Schweiz» von Joseph Edmund Woerl, 1835/36 (blz. 33-39).

DER GLOBUSFREUND / GLOBE STUDIES Nr. 51/52 (2005, voor 2003/2004)

<http://www.coronelli.org/globusfreund.html>

Hauschke, Sven, Kurfürst Johann Friedrich von Sachsen und

- der Astronom und Mathematiker Johannes Schöner: Das Globenpaar von 1533/1534 in Weimar = Elector John Frederick of Saxony and Johannes Schöner, Astronomer and Mathematician: The Globe Pair of 1533/1534 at Weimar (blz. 9-19).
- Oestmann, Günther, Der Himmelsglobus des Jakob Rabus (1546) = The Celestial Globe of Jacobus Rabus (1546) (blz. 21-32).
- Dolz, Wolfram, Die "Geographische Universal-Zeig und Schlag-Uhr" von Johann Baptist Homann und die kleinen Globen von Sichelbarth und Doppelmayr als wichtige Bestandteile astronomischer Uhren des 18. Jahrhunderts = Johann Baptist Homann's Geographic Universal Clock and the Small Globes of Sichelbarth and Doppelmayr: Important Components of 18th-century Astronomical Clocks (blz. 33-45).
- Gauvin, Jean-François, Traditionen des Globenbaus um 1750: Die Valks, Didier Robert de Vaugondy und Äkerman im Vergleich = Mid-18th Century Traditions in Globe Making: A Comparative Study on the Valks, Didier Robert de Vaugondy and Äkerman (blz. 47-58).
- Kummer, Werner, J.A. Brandegger, E. Schneider, J.Ch. Dibold, J.C. Garthe und W. Müller: Wenig bekannte deutsche Globenhersteller des späten 18. und des 19. Jahrhunderts = J.A. Brandegger, E. Schneider, J.Ch. Dibold, J.C. Garthe and W. Müller: Minor German Globe Makers in the late 18th and early 19th Centuries (blz. 59-71).
- Valerio, Vladimiro, Giovanni Maria Cassinis Globusstreifen (1790/1791): Eine Text- und Bildstudie = Giovanni Maria Cassini's Globe Gores (1790/1791): A Study of Text and Images (blz. 73-85/73-84).
- Dekker, Elly, Die Sammlung von Planetenbahnen, Sphären und Globen in Florenz = The Collection of Orbs, Spheres and Globes in Florence (blz. 87-105/85-102).
- Szykula, Krystyna, Bemerkenswerte Globen in der Kartensammlung der Universitätsbibliothek Breslau (Wrocław) = Remarkable Globes in the Wrocław (Breslau) University Library's Map Collection (blz. 107-112/103-108).
- Burrell, Carolyn, Rollgloben (cradle globes) in den USA: Ein kurzer Überblick = Cradle Globes in the USA: A Short Overview (blz. 113-131/109-126).
- Newig, Jürgen, Ein neues Tellurium mit gerichtetem Licht = Secrets of the Inner Globe (blz. 133-138/127-132).
- Sumira, Sylvia, Der geheimnisvolle Innenraum des Globus = Secrets of the Inner Globe (blz. 139-146/133-140).
- IMCOS JOURNAL Issue 102 (Autumn 2005)
Internet: <http://www.harvey27.demon.co.uk/imcos/journal.htm>
David, Andrew, Admiral Nelson, Alexander Dalrymple and the early years of the Hydrographical Office (blz. 5-19).
Ritchie, Steve, From up in the Attic to Creechbarrow Down: The Hydrographic Office Home at Last (blz. 21-29).
- MAPFORUM 7 (Fall 2005)
Internet: <http://www.mapforum.com>
Baynton-Williams, Miles, Lithographs (blz. 12-16).
Clancy, Robert, & Jenny Harvey, 'Whither the Collecting of Maps (or Looking Back to the Future)' (blz. 17-21).
Baynton-Williams, Ashley, Huych Allard the Elder: a lesser known Dutch publisher (blz. 22-26).
Broecke, Marcel van den, Has the fourth Ortelius Americas plate ever been used? (blz. 28-32).
Scott, Rebecca, British Map Samplers (blz. 34-38).
Gestetner, David, Thomas Jefferys': West-India Atlas, 1775 (blz. 40-48).
Baynton-Williams, Ashley, Jodocus Hondius Jr.'s *Appendix Atlantis Maioris* [1629/30] and its Rivals (blz. 50-56).
Baynton-Williams, Ashley, Geographical Misconception: The 'Island' of Scotland (blz. 58-60).
- THE PORTOLAN Issue 63 (Fall 2005)
Internet: <http://www.portolan.washmap.org>
Du, Yongtao, Contesting Spatial Order: Merchant Geography in Late-Ming China (blz. 10-31).
Suarez, Thomas, Early Mapping of the Pacific (blz. 32-39).
Kovarsky, Joel, An Annotated Bibliography of Reference Books for the Beginning Antiquarian Map Collector (blz. 40-50).
Johnson, Bert, Missa de la Mapa Mundi: A Cartophonic Mystery (blz. 51-53).

Overzicht inhoud 24ste jaargang 2005

AUGUSTEIJN, J., Een kaart van Drenthe door Gaspar Bouttats	60
BLANKEMEIJER, R.I.G., Plaat of staat? De titelpagina van het Theatrum Orbis Terrarum	73
BLAUW, M., 'Eene aanschouwelijke voorstelling van den waterstaat'. De Waterstaatskaart van Nederland, 1865-1992.	112
DOORNBOS, W.G., De Groninger provincie-wandkaart van Theodorus Beckerlingh	105
EGMOND, M. van, Een nieuwe onderdak voor de kaartenverzameling van de Utrechtse Faculteit Geowetenschappen	79
HEERE, E. en M. STORMS, Het Kadaster 1832 toegepast; de pilotprojecten van De WoonOmgeving	93
HEIJDEN, H.A.M. van der, De Atlas Calenberg: een 18de-eeuwse verzamelatlas van de wereld in twintig delen	62
HOOGHOFF, P.M.A.V. en F.J. ORMELING, Wilhelm Linnemann: ervaringen bij het karteren van Nederlands-Indië, 1926-1936	14
KOK, J.D.A., Luchtvaartkaarten voor 'long-range navigation' in de periode 1940-1970	84
KROGT, P.C.J. van der, J.V.D. Werbata, een topograaf uit Oost-Indië, karteert in West-Indië. De eerste topografische kaarten van de Nederlandse Antillen, 1911-1915	3
KROGT, P.C.J. van der, Waarom Joan Blaeu de opdracht van zijn kaart van Perzië wijzigde	124
MEKENKAMP, P.G.M. en P.H.J.T. VERVERGAERT, Klassieke wereldbeelden. Wat scheidt Europa van Azië?	53
SCHUMACHER, H., De kartering van Oost-Friesland door Willem Pieter Camp, 1798-1804	45

Besprekingen

Digitale kaarten & atlanten / L.K. - [Delft]: Uitgeverij ALVO, [2003]. (Peter van der Krogt).	39
De familie de Bersacques : I Een 17e eeuwse dynastie landmeters te Kortrijk, II Productie en techniek van een familie landmeters in de kasselrij Kortrijk / Martijn Vandenbroucke. Kortrijk : Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, 2001. (Martijn Storms).	39
Historische Atlas van Rotterdam; De groei van de stad in beeld / Paul van de Laar en Mies van Jaarsveld. - Amsterdam : Uitgeverij SUN, 2004. (Elger Heere).	70
125 Jaar Passage Rotterdam ; Geschiedenis van een bouwblok / René van der Schans. - Eigen uitgave, 2004 (Elger Heere).	70
Het kadaster historische ontwikkeling in de eerste helft van de 20e eeuw / W. van Riessen. - Dienst voor het kadaster en de openbare registers (2004). (Kees van Putten).	103
Nederlandse Zeekaarten uit de Gouden Eeuw / Robert Putman. - Abcoude : Uitgeverij Uniepers, 2005. (Sjoerd de Meer).	103
Petermann's Maps. Carto-bibliography of the maps in 'Petermanns Geographische Mitteilungen', 1855-1945 / Jan Smits. - 't Goy-Houten: HES & DE GRAAF Publishers, 2004 (Ben de Pater).	70
Water door de tijd rond Amstel, Gooi en Vecht / Hoogheemraadschap Amstel, Gooi, Vecht, DWR. - Hilversum : AGV/DWR, 2004. (Patricia Alkhoven)	126
Waterstaat in kaart : Geschiedenis van de Waterstaatskaart van Nederland, 1865-1992 / Maili Blauw. - Utrecht: Stichting Matrijs, 2003. (Martijn Storms).	41
@ la Carte	36, 52, 99, 120
Varia Cartographica	37, 67, 100, 121
Nieuwe literatuur en facsimile uitgaven	42, 72, 104, 127

Restoration-Workshop Paul Peters

Op het terrein van de kartografie bieden wij een in brede kring erkende expertise ten dienste van de conservering en restauratie van

○ GLOBES

en verwante objecten,

○ KAARTEN

(ook zeer grote formaten tot ca. 350 x 350 cm),

○ ATLASSEN en STEDEBOEKEN

Object-specifieke, passief-conserverende restauratie van papier, incunabelen en oude drukken, grafiek, kerkelijke en overheidsdocumenten, charters en zegels, uit alle tijden.

Restoration-Workshop Paul Peters is lid van de VeRes, de VAR en de IADA (International Association of Book and Paper Conservators).

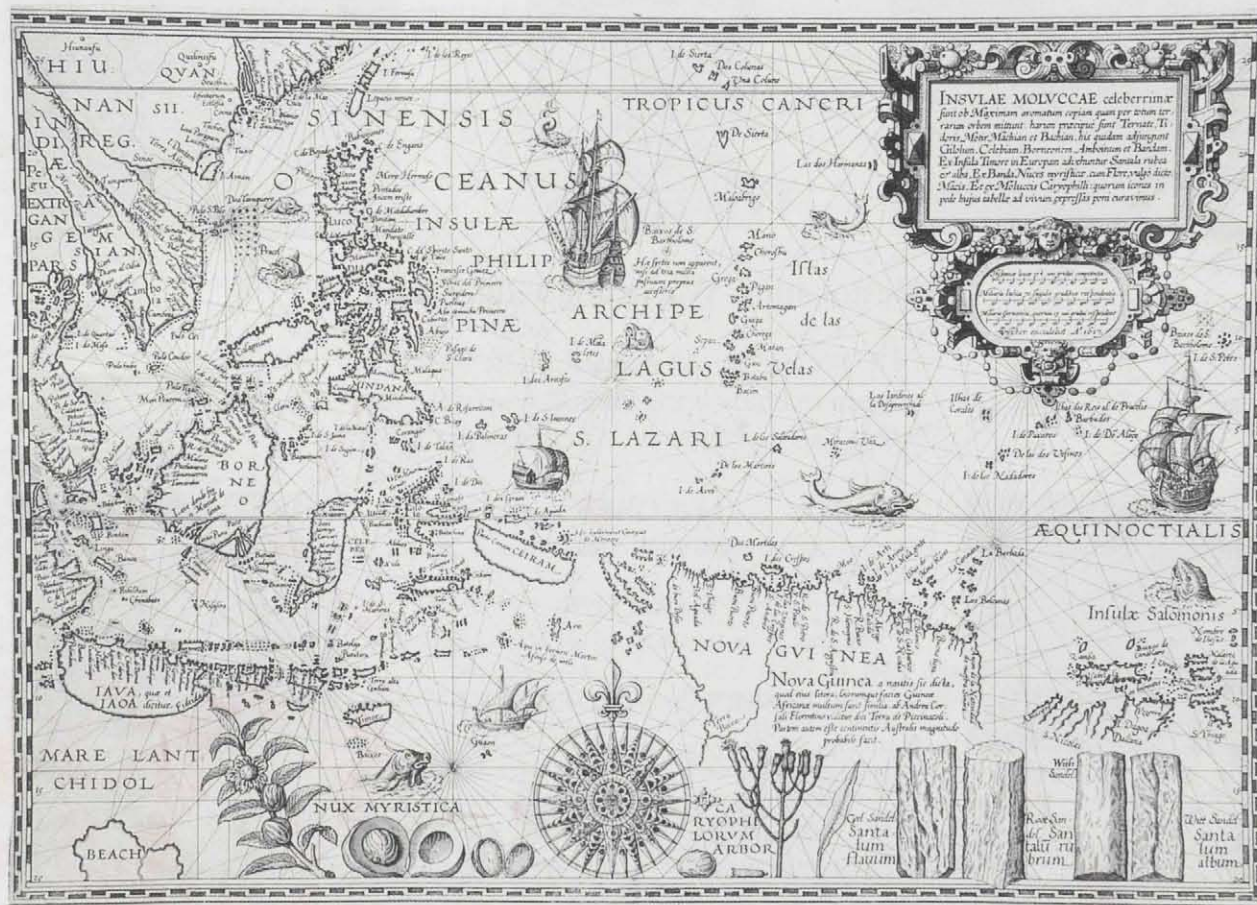
Ons dochterbedrijf
Iris Antique Globes and Maps
verkoopt historisch belangrijke en decoratieve globes uit het midden van de 17e tot het midden van de 20e eeuw.

Op www.irisglobes.nl maakt u kennis met een keuze uit de steeds wisselende voorraad.

Bezoekadres van beide bedrijven:
Dorpsstraat 31^B, 7218 AB Almen.
Telefoon: 0575 43 94 44, fax: 0575 43 39 73.
info@paulpeters.demon.nl - info@irisglobes.nl

**WIJ ZIJN GEÏNTERESSEERD IN DE AANKOOP VAN (BESCHADIGDE, INCOMPLETE)
GLOBES EN VERWANTE OBJECTEN**

Leen Helmink

Antique Maps & Atlases

www.helmink.com